

L. H. H. H.

Ekonomisk politik

Tankar för dagen och morgondagen

Ludwig von Mises

Ekonomisk politik

Tankar för dagen och morgondagen

Svensk översättning: Per-Olof Samuelsson

This translation is reproduced with permission from Liberty Fund, Inc. It is translated from the English version of *Economic Policy* © 1979 by Liberty Fund Inc.; editorial additions © 1995, 2010 by Liberty Fund, Inc.

Denna översättning återges med tillstånd av The Liberty Fund, Inc. Den är översatt från den engelska versionen av *Economic Policy* © 1979 Liberty Fund, Inc.; redigeringar och tillägg © 1995, 2010 Liberty Fund, Inc.

Innehåll

<i>Inledning av Bettina Bien Greaves</i>	<i>i</i>
<i>Förord av Margit von Mises</i>	<i>iv</i>
Kapitalism.....	1
Socialism	7
Interventionism.....	15
Inflation.....	22
Utlandsinvesteringar	29
Politik och idéer	35

Inledning

Den idealiska ekonomiska politiken, både för dagen och för morgondagen, är mycket enkel. Regeringen bör skydda och försvara mot inhemsk och utländsk aggression de personers liv och egendom som befinner sig under dess jurisdiktion, bilägga tvister som uppstår, och i övrigt lämna människor fria att eftersträva sina olika mål och syften i livet. Detta är en radikal idé i vår interventionistiska tidsålder. Regeringar idag ombeds ofta att reglera och kontrollera produktion, höja priserna på somliga varor och tjänster och sänka priserna på andra, fastställa löner, hjälpa somliga affärsföretag att komma igång och hindra andra från att misslyckas, uppmuntra eller lägga hinder i vägen för import och export, ta hand om de sjuka och de gamla, uppmuntra slösaktighet, o.s.v., o.s.v., o.s.v.

Idealet är att regeringen har någon form av uppsyn, inte över människorna själva, utan över de betingelser som gör det möjligt för individer, producenter, handelsmän, arbetare, entreprenörer, sparare och konsumenter att i fred eftersträva sina egna mål. Om regeringen gör detta och inte mer, kommer människorna att kunna sörja för sig själva mycket bättre än regeringen har möjlighet att göra. Detta är i det väsentliga professor Ludwig von Mises budskap i denna lilla volym.

Professor Mises (1881–1973) var en av 1900-talets främsta ekonomer. Han författade djuplodande teoretiska böcker som *Human Action*, *Socialism* och *Theory and History* och dussintals andra verk. Men i dessa föreläsningar som hölls i Argentina 1959 talade han i termer som inte var tekniska utan avpassade för en åhörarskara av professionella affärsmän, professorer, lärare och studenter. Han illustrerar teorin med egna påhittade exempel. Han förklarar enkla historiska sanningar i termer av ekonomiska principer. Han beskriver hur kapitalismen förstörde den europeiska feodalismens hierarkiska ordning och diskuterar de politiska konsekvenserna av olika typer av regering. Han analyserar socialismens och välfärdsstatens misslyckanden och visar vad konsumenter och arbetare kan åstadkomma när de under kapitalismen är fria att forma sina egna öden.

När regeringen skyddar individernas rätt att göra som de önskar, så länge de inte inkräktar på andras lika frihet att göra detsamma, kommer de att göra det som faller sig naturligt – arbeta, samarbeta och bedriva handel med varandra. De kommer då att ha incitament att spara, ackumulera kapital, införa nyheter, producera, ta tillfällen i akt och producera. Undder dessa betingelser kommer kapitalismen att utvecklas. 1700-talets och 1800-talets markanta ekonomiska förbättringar och Tysklands "ekonomiska under" efter andra världskriget berodde, som professor Mises förklarar, på kapitalismen:

[Det finns inte] några underverk i den ekonomiska politiken. Ni har läst i många tidningar och hört många tal om det så kallade tyska ekonomiska undret – Tysklands återhämtning efter nederlaget och förstörelsen i andra världskriget. Men detta var inget under. Det var en tillämpning av *den fria marknadsekonomins principer*, av kapitalismens metoder, även om de inte tillämpades fullt ut i alla avseenden. Varje land kan uppleva samma "under", samma ekonomiska återhämtning, även om jag måste insistera på att ekonomisk återhämtning *inte* kommer sig av ett under; det kommer sig av att man inför – och är ett resultat av – sund ekonomisk politik. [s. 6]

Så vi ser att den bästa ekonomiska politiken är att begränsa regeringen till att skapa de betingelser som gör det möjligt för individer att eftersträva sina egna mål och leva i fred med varandra. Regeringens skyldighet är helt enkelt att skydda liv och egendom och tillåta människor att åtnjuta frihet och möjlighet att samarbeta och bedriva handel med varandra. På så sätt skapar regeringen den ekonomiska miljö som tillåter kapitalismen att blomstra:

Kapitalismens utveckling består i att alla har rätt att tjäna kunden bättre och/eller billigare. Och denna metod, denna princip, har på jämförelsevis kort tid omvandlat hela världen. Den har möjliggjort en ökning av världens befolkning utan tidigare motstycke.

När regeringen tar på sig auktoriteten och makten att göra mer än så, och missbrukar denna auktoritet och denna makt, som den har gjort många gånger historien igenom – anmärkningsvärda exempel är Tyskland under Hitler, Sovjet under Stalin och Argentina under Perón – hämmar den det kapitalistiska systemet och blir till en förgörare av mänsklig frihet.

Diktatorn Juan Perón, som valts till president 1946, befann sig i exil när Mises besökte Argentina 1959, efter att ha tvingats lämna landet 1955. Hans hustru, den populära Eva, hade dött tidigare, år 1952. Fastän Perón befann sig utomlands hade han många anhängare och var fortfarande en kraft att

räkna med. Han återvände till Argentina 1973, blev återigen vald till president och härskade tillsammans med sin nya hustru Isabelita som vicepresident till sin död tio månader senare. Hans änka, Isabelita, tog sedan över tills hennes administration, som anklagats för korrupktion, slutligen fördrevs 1976. Argentina har haft en rad presidenter sedan dess och har tagit vissa steg mot att förbättra sin ekonomiska situation. Man har visat större respekt för liv och egendom, vissa nationaliserade industrier har sålts till privata köpare, och inflationen har bromsats.

Detta arbete är en förträfflig introduktion till Mises idéer. De vidareutvecklas givetvis fullständigare i *Human Action* och andra lärda verk. De som inte känner till hans idéer sedan tidigare gör emellertid bäst i att börja med någon av hans enklare böcker, som *Bureaucracy* eller *The Anti-Capitalistic Mentality*. Med denna bakgrund kommer läsare att finna de frimarknadsekonomiska principer eller de "österrikiska" ekonomiska teorier som Mises presenterar i sina huvudarbeten lättfattligare.

BETTINA BIEN GREAVES¹
Februari 1995

---

¹) Bettina Bien Greaves (f. 1917) har bl.a. skrivit en bibliografi över Ludwig von Mises böcker och artiklar samt redigerat åtskilliga samlingsutgåvor med verk av Mises och andra "österrikiska" ekonomer. Ö.a.

Mises viktigaste arbeten

(Första publiceringsdatum inom parentes.)

The Theory of Money and Credit (1912) (Originaltitel: *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel*)
Nation, State and Economy (1919) (Originaltitel: *Nation, Staat und Wirtschaft*)
Socialism (1922) (Originaltitel: *Die Gemeinwirtschaft*)
Liberalism (1927; första engelska översättningen under titeln *The Free and Prosperous Commonwealth*)
(Originaltitel: *Liberalismus*)
Critique of Interventionism (1929) (Originaltitel: *Kritik des Interventionismus*)
Epistemological Problems of Economics (1933) (Originaltitel: *Grundprobleme der Nationalökonomie*)
Nationalökonomie (1940) Föregångare till *Human Action*; ej översatt till engelska
Bureaucracy (1944)
Omnipotent Government (1944)
Human Action (1949)
Planning for Freedom (1952)
The Anti-Capitalistic Mentality (1956)
Theory and History (1957)
The Ultimate Foundation of Economic Science (1962)

Postumt publicerade verk:

Notes and Recollections (1978)
On the Manipulation of Money and Credit (1978)
Economic Policy (1979)
Money, Method, and the Market Process (1990)
Economic Freedom and Interventionism (1990)
Interventionism: An Economic Analysis (1998)

Svenska översättningar:

Kapitalism och socialism i de liberala idéernas belysning (1930) (Originaltitel: *Liberalismus*)
Den anti-kapitalistiska mentaliteten (1957)

Förord

av Margit von Mises²

Denna bok speglar helt den grundinställning hos författaren för vilken han beundrades – och fortfarande beundras – av sina anhängare och smädades av sina motståndare... Var och en av dessa sex föreläsningar kan stå för sig själv som en oberoende essä, men samtidigt ger seriens harmoni en estetisk njutning, liknande den man upplever vid betraktandet av en väldesignad byggnads arkitektur.

– Fritz Machlup³
Princeton 1979

I slutet av 1958, när min make inbjöds av dr Alberto Benegas-Lynch att komma till Argentina och hålla en serie föreläsningar, blev jag ombedd att följa med honom. Denna bok innehåller i skrift vad min make sade till hundratals argentinska studenter i dessa föreläsningar.

Vi kom till Argentina några månader efter det att Perón hade tvingats lämna landet. Han hade fört ett destruktivt styre och fullständigt förstört Argentinas ekonomiska grundvalar. Hans efterträdare, Eduardo Leonardi, var inte stort bättre. Nationen var redo för nya idéer, och min make var lika redo att tillhandahålla dem.

Hans föreläsningar hölls på engelska i Buenos Aires enorma universitetsaula. I två angränsande rum simultantolkades hans ord till spanska för studenter som lyssnade med hörlurar. Ludwig von Mises talade fritt ur hjärtat om kapitalism, socialism, interventionism, kommunism, fascism, ekonomisk politik och farorna med diktatur. Dessa unga människor som lyssnade på min make visste inte mycket om marknadsfrihet eller om individens frihet. Som jag skrev om denna tilldragelse i *My Years with Ludwig von Mises*: "Om någon under Peróns tid skulle ha vågat angripa kommunismen och fascismen så som min make gjorde, skulle polisen omedelbart ha kommit in och gripit honom, och församlingen skulle ha skingrats."⁴

Publiken reagerade som om ett fönster hade öppnats och frisk luft hade fått fläktas genom rummen. Han talade utan manuskript. Som alltid vägledades hans tankar bara av några ord, nedtecknade på en papperslapp. Han visste exakt vad han ville säga, och genom att använda jämförelsevis enkla termer lyckades han förmedla sina idéer till en publik som inte var förtrogen med hans verk, så att de kunde förstå exakt vad han sade.

Föreläsningarna bandades, och banden transkriberades senare av en spansktalande sekreterare, vars maskinskrivna manuskript jag fann bland min makes efterlämnade papper. När jag läste utskriften mindes jag livligt den enastående entusiasm med vilken dessa argentinare hade reagerat på min makes ord. Och jag, som ju inte är ekonom, tänkte att dessa föreläsningar inför en publik av lekmän i Sydamerika var mycket lättare att förstå än många av Ludwig von Mises mera teoretiska skrifter. Jag tyckte att de innehöll så mycket värdefullt material, så många viktiga tankar både för nutiden och för framtiden, att de borde göras tillgängliga för allmänheten.

Eftersom min make aldrig hade gått igenom utskriften av sina föreläsningar för att publiceras i bokform, blev det min uppgift att göra det. Jag har varit mycket noga med att behålla varje menings innebörd exakt, att inte ändra någonting av innehållet, och att bibehålla alla de uttryck som min make ofta använde och som är så välbekanta för hans läsare. Mitt enda bidrag har varit att dra ihop meningarna och ta bort många av de småord som man använder i informellt tal. Om mitt försök att omvandla dessa föreläsningar till en bok har lyckats, är det endast tack vare att jag med varje mening hörde min makes röst, jag hörde honom tala. Han var levande för mig, levande i hur klart han demonstrerade ondskan och farligheten i alltför mycket regering; hur klart och lättfattligt han förklarade skillnaderna mellan diktatur och interventionism; med vilken spiritualitet han talade om viktiga historiska personligheter; med hur få anmärkningar han lyckades levandegöra gångna tider.

---

²) Margit von Mises (1890–1993) var gift med Ludwig von Mises från 1938. Ö.a.

³) Fritz Machlup (1902–1983), österrikiskt nationalekonom; från 1933 verksam i Förenta staterna. Ö.a.

⁴) S. 162 i *My Years with Ludwig von Mises*, 2. ed., Cedar Falls, Iowa, 1984. Ö.a.

Jag vill ta tillfället i akt att tacka min gode vän George Koether⁵ för hans hjälp med denna uppgift. Hans redaktionella erfarenhet och hans förståelse av min makes teorier har varit till stor hjälp för denna bok.

Jag hoppas att dessa föreläsningar inte bara kommer att läsas av forskare utan också av min makes många beundrare bland icke-ekonomer. Och jag hoppas uppriktigt att denna bok kommer att göras tillgänglig för yngre läsare, speciellt gymnasister och studenter världen över.

MARGIT VON MISES
New York
Juni 1979

---

⁵) George Koether (1907–2006), amerikansk journalist och affärsman m.m. Ö.a.

Första föreläsningen

Kapitalism

Människor använder ofta beskrivande uttryck som är helt vilseledande. När de talar om moderna Industriledare och storföretagare kallar de t.ex. en man för "chokladkung" eller "bomullskung" eller "bilkung". Att de uttrycker sig på det sättet innebär att de praktiskt taget inte ser någon skillnad mellan moderna industriledare och äldre tiders feodala kungar, hertigar eller länsberrar. Men skillnaden är i själva verket mycket stor, för en chokladkung härskar inte alls, han *tjänar*. Han härskar inte över erövrade territorium, oberoende av marknaden, oberoende av sina kunder. Chokladkungen – eller stälkungen eller bilkungen eller vilken industrikung det vara må – är beroende av den industri han driver och de kunder han betjänar. Denne "kung" måste behålla sina undersåtars, konsumenternas, gunst; han förlorar sitt "kungadöme" så snart han inte längre har möjlighet att ge sina kunder bättre service till lägre kostnad än sina konkurrenter.

För tvåhundra år sedan, före kapitalismens framväxt, var en persons samhällsställning fixerad från livets början till dess slut; han ärvde den från sina förfäder, och den förändrades aldrig. Om han var född fattig, förblev han alltid fattig, och om han var född rik – som herreman eller hertig – behöll han sitt hertigdöme och den egendom som följde med det för återstoden av sitt liv.

Vad beträffar tillverkningsindustrin, existerade dessa tiders primitiva tillverkningsindustri nästan uteslutande för de välbärgades skull. Större delen av folket (nittio procent eller mer av Europas befolkning) arbetade i jordbruket och kom inte i kontakt med de stadsorienterade tillverkningsindustrierna. Detta rigida feodala samhällssystem var förhärskande i de mest utvecklade delarna av Europa i många hundra år.

Men allteftersom lantbefolkningen växte uppstod ett befolkningsöverskott inom jordbruket. För detta befolkningsöverskott utan ärvda lantegendomar fanns det inte tillräckligt att göra, och inte heller var det möjligt för dem att arbeta inom tillverkningsindustrierna; städernas kungar vägrade dem tillträde. Antalet av dessa "utstötta" fortsatte att växa, och fortfarande visste ingen vad man skulle göra med dem. De var "proletärer" i ordets fullaste bemärkelse, utstötta som staten bara kunde sätta på spinnhus eller fattighus. I vissa delar av Europa, särskilt i Nederländerna och England, ökade deras antal till den grad att de på 1700-talet utgjorde ett verkligt hot mot bevarandet av det bestående samhällssystemet.

När vi idag diskuterar liknande förhållanden i t.ex. Indien eller andra utvecklingsländer, får vi inte glömma att förhållandena var mycket värre i 1700-talets England. Vid denna tid hade England en folkmängd på sex eller sju miljoner, men av dessa sex eller sju miljoner var mer än en miljon, förmodligen två miljoner, inget annat än utstötta om vilka det existerande samhället inte drog någon försorg. Vad man skulle göra med dessa utstötta var ett av de stora problemen i 1700-talets England.

Ett annat stort problem var råvarubristen. Britterna måste på fullaste allvar ställa sig frågan: vad ska vi göra i framtiden, när våra skogar inte längre ger oss den ved vi behöver för våra industrier och för att värma våra hus? För de härskande klasserna var det en desperat situation. Statsmännen visste inte vad de skulle göra, och den härskande lantadeln hade inte den blekaste aning om hur förhållandena skulle förbättras.

Det var i denna allvarliga situation som den moderna kapitalismen först började framträda. Det fanns bland dessa fattiga och utstötta vissa personer som försökte organisera andra och upprätta små verkstäder som kunde producera någonting. Detta var en innovation. Och innovatorerna producerade inte dyrbara varor, lämpade enbart för överklassen; de producerade billigare varor för allas behov. Och detta var upphovet till kapitalismen, så som den fungerar idag. Det var *början till massproduktion*, den kapitalistiska industrins grundprincip. Medan de gamla tillverkningsindustrierna, som betjänade de rika i städerna, nästan uteslutande existerade för överklassens behov, började de nya kapitalistiska industrierna producera saker som kunde köpas av de breda befolkningslagren. Detta innebar massproduktion för att tillgodose massornas behov.

Detta är den grundläggande principen för kapitalismen, så som den existerar idag i alla de länder där det finns ett högt utvecklat system för massproduktion. Storföretagen, som utgör skottavla för de mest fanatiska angrepp från den så kallade vänsterns sida, producerar nästan uteslutande för att till-

godose massornas behov. Företag som endast producerar lyxvaror för de välbärgade kan aldrig nå upp till storföretagens storlek. Och idag är det de människor som arbetar på de stora fabriker som är de huvudsakliga konsumenterna av de produkter som tillverkas på dessa fabriker. Detta är den grundläggande skillnaden mellan de kapitalistiska produktionsprinciperna och äldre tiders feodala principer.

När människor antar eller hävdar att det är skillnad mellan producenterna och konsumenterna av storföretagens produkter, tar de helt miste. På amerikanska varuhus hör man slagordet "kunden har alltid rätt". Och denne kund är samme person som på fabriken producerar de saker som säljs i varuhuset. De som tror att storföretagens makt är enorm tar också miste, eftersom ett storföretag är helt beroende av deras ynnest som köper deras produkter: det största företag förlorar sin makt och sitt inflytande, när det förlorar sina kunder.

För femtio eller sextio år sedan sades det i nästan alla kapitalistiska länder att järnvägsbolagen var för stora och för mäktiga; de hade monopol; det var omöjligt att konkurrera med dem. Man menade att kapitalismen, inom transportsektorn, redan hade nått ett stadium där den hade förstört sig själv, eftersom den hade eliminerat konkurrensen. Vad man förbisåg var att järnvägarnas makt var beroende av deras förmåga att betjäna människor bättre än någon annan transportmetod. Det skulle förstås ha varit löjväckande att försöka konkurrera med något av dessa stora järnvägsbolag genom att bygga en ny järnväg parallellt med den gamla banan, eftersom den gamla banan var fullt tillräcklig för att tillgodose existerande behov. Men mycket snart kom det andra konkurrenter. Konkurrensfrihet betyder inte att man kan lyckas genom att helt enkelt imitera eller exakt kopiera vad någon annan har gjort. Pressfrihet betyder inte att man har rätt att kopiera vad någon annan har skrivit och därigenom tillskansa sig den framgång som den andre rätteligen har gjort sig förtjänt av tack vare vad han själv åstadkommit. Det betyder att man har rätt att skriva någonting annat. Konkurrensfrihet i fråga om exempelvis järnvägar betyder att det står en fritt att uppfinna något eller göra något som utmanar järnvägarna och försätter dem i en mycket vansklig konkurrenssituation.

I Förenta staterna har konkurrensen med järnvägarna – i form av bussar, bilar, långtradare och flyg – vållat avbräck för järnvägarna och vad gäller passagerartrafik nästan fullständigt besekrat dem.

Kapitalismens utveckling består i att alla har rätt att tjäna kunden bättre och/eller billigare. Och denna metod, denna princip, har på jämförelsevis kort tid omvandlat hela världen. Den har möjliggjort en ökning av världens folkmängd utan tidigare motstycke.

I 1700-talets England kunde landet endast försörja sex miljoner människor med mycket låg levnadsstandard. Idag åtnjuter mer än femtio miljoner människor mycket högre levnadsstandard än vad ens de rika gjorde under 1700-talet. Och dagens levnadsstandard i England skulle förmodligen vara ännu högre, om inte en stor del av britternas energi hade förötts i politiska och militära "äventyr" som ur många olika synpunkter inte var oundvikliga.

Detta är fakta om kapitalismen. Så om en engelsman – eller, för den delen, vem som helst i vilket annat land som helst – idag säger till sina vänner att han är motståndare till kapitalismen, finns det ett utmärkt svar att ge honom: "Du vet ju att folkmängden på denna planet nu är tio gånger större än den var i förkapitalistisk tid; och du vet ju också att alla människor idag åtnjuter högre levnadsstandard än vad dina förkapitalistiska förfäder gjorde. Men hur vet du att du själv tillhör den tiondel som skulle ha överlevt om inte kapitalismen funnes? Blotta det faktum att du lever idag är ett bevis för att kapitalismen har lyckats, vare sig du sätter värde på ditt liv eller ej."

Trots alla sina fördelar har kapitalismen blivit våldsamt angripen och kritiserad. Det är nödvändigt att vi förstår upprinnelsen till denna antipati. Det är ett faktum att hatet mot kapitalismen *inte* uppstod hos massorna, *inte* bland arbetarna själva, utan hos den landägande aristokratin – Englands och Kontinentaleuropas lantadel. De gav kapitalismen skulden för något som inte var särskilt behagligt för dem: vid början av 1800-talet tvingades lantadeln av de högre löner som industrin betalade sina arbetare att betala lika mycket högre löner till sina *lantarbetare*.

Aristokratin angrep industrierna genom att kritisera arbetarmassornas levnadsstandard. Ur vår synvinkel var förstås arbetarnas levnadsstandard extremt låg; förhållandena under kapitalismens tidiga dagar var absolut chockerande, men inte därför att de nyutvecklade kapitalistiska industrierna

hade skadat arbetarna. De människor som lejdes att arbeta på fabrikerna hade redan existerat på praktiskt taget undermänsklig nivå.

Den ryktbara, hundratals gånger upprepade skrönan att fabrikerna anställde kvinnor och barn, och att dessa kvinnor och barn, innan de började arbeta i fabrikerna, hade levt under tillfredsställande förhållanden, är en av historiens största osanningar. De mödrar som arbetade i fabrikerna hade inte haft någon mat att laga; de lämnade inte sina hem och kök för att bege sig till fabrikerna; de begav sig till fabrikerna därför att de inte hade några kök, och om de hade kök hade de ingen mat att laga till i köket. Och barnen kom inte från komfortabla barnkammare. De var döende av svält. Och allt prat om den tidiga kapitalismens så kallade utsägliga fasor kan vederläggas med en enda statistisk uppgift: just under den tid då den brittiska kapitalismen utvecklades, just under den tid som kallas den industriella revolutionen i England, tiden från 1760 till 1830, just under dessa år fördubblades Englands folkmängd, vilket innebär att hundratals eller tusentals barn – som i äldre tid skulle ha dött – överlevde och växte upp till män och kvinnor.

Det råder inget tvivel om att förhållandena under den föregående epoken var mycket otillfredsställande. Det var den kapitalistiska företagsamheten som förbättrade dem. Det var just dessa tidiga fabriker som tillgodosåg sina arbetares behov, antingen direkt eller också indirekt, genom att exportera produkter och importera livsmedel och råvaror från andra länder. Tid efter annan har kapitalismens tidiga historiker – man kan knappast använda ett mildare uttryck – förfalskat historien.

En anekdot som de brukade berätta (det är mycket möjligt att den är uppdikad) handlade om Benjamin Franklin. Enligt denna historia besökte Ben Franklin ett bomullsspinneri i England, och spinneriägaren sade till honom, full av stolthet: "Titta, här har vi bomullsvor för Ungern." Benjamin Franklin såg sig omkring, märkte att arbetarna var klädda i trasor och sade: "Varför producerar ni inte också för era egna arbetare?"

Men den export fabriksägaren talade om betydde att han faktiskt *producerade* för sina egna arbetare, eftersom England måste importera alla sina råvaror. Det fanns ingen bomull vare sig i England eller på kontinenten. Det rådde livsmedelsbrist i England, och livsmedlen måste importeras från Polen, från Ryssland, från Ungern. Denna export utgjorde betalning för den livsmedelsimport som gjorde den brittiska befolkningens överlevnad möjlig.

Många exempel från denna tids historia visar lantadelns och aristokratins inställning till arbetarna. Jag vill bara ge två exempel. Det ena är det berömda brittiska "seed and land"-systemet. Enligt detta system betalade brittiska staten alla arbetare som inte erhöll minimilön (vilken bestämdes av staten) skillnaden mellan den lön de fick och minimilönen. Detta besparade lantadeln besväret att betala högre löner. Godsägarna fick betala den traditionellt låga jordbrukslönen och staten kompletterade den, och på så sätt avhöll man arbetarna från att lämna sin sysselsättning i jordbruket och söka anställning i städernas fabriker.

Åttio år senare, efter det att kapitalismen expanderat från England till kontinenten, reagerade lantadeln återigen mot det nya produktionssystemet. I Tyskland uppfann de preussiska junkrarna, vilka hade förlorat många arbetare till de högre betalande kapitalistiska industrierna, ett specialuttryck för problemet: *Landflucht* ("flykten från landsbygden"). Och i tyska riksdagen diskuterade man vad man kunde göra mot detta *onda*, ty som ett ont betraktades det av lantadeln. Furst Bismarck, tyska rikets berömde kansler, sade en dag i ett tal: "Jag träffade en man i Berlin, som en gång hade arbetat på mitt gods, och jag frågade honom: 'Varför har ni lämnat godset? Varför har ni flyttat från landet? Varför bor ni nu i Berlin?'"

Och enligt Bismarck svarade mannen: "Det finns ingen *Biergarten* i byn som är lika fin som den vi har här i Berlin, där man kan sitta och dricka öl och lyssna på musik." Den här historien är förstas berättad ur furst Bismarcks, arbetsgivarens, synvinkel. Det var inte alla hans anställdas synvinkel. De blev industriarbetare därför att industrin betalade dem högre löner och gav dem en tidigare oanad levnadsstandard.

I de kapitalistiska länderna idag är det relativt liten skillnad i de grundläggande levnadsvillkoren mellan de så kallade högre och lägre klasserna; båda har mat, kläder och husrum. Men på 1700-talet och tidigare var skillnaden mellan en person ur medelklassen och en person ur underklassen att den förre hade skor och den senare *inte* hade skor. I Förenta staterna idag betyder skillnaden mellan rik

och fattig mycket ofta bara skillnaden mellan en Cadillac och en Chevrolet. Chevroleten är kanske köpt begagnad, men i grund och botten gör den sin ägare samma tjänst: han kan också ta sig från en punkt till en annan. Mer än femtio procent av Förenta staternas befolkning bor i hus eller lägenheter som de själva äger.

Angreppen mot kapitalismen – speciellt vad gäller de högre lönerna – utgår från det falska antagandet att lönerna i sista hand betalas av andra människor än de som är anställda i fabriker. Det är helt i sin ordning att ekonomer och de som studerar ekonomiska teorier gör en distinktion mellan arbetare och konsument. Men faktum är att varje konsument på ett eller annat sätt måste förtjäna de pengar han gör av med, och det överväldigande flertalet konsumenter är exakt samma människor som arbetar som anställda i de företag som producerar det som konsumenterna konsumerar. Lönerna under kapitalismen bestäms inte av en klass av människor skild från löntagarklassen: det rör sig om *samma* människor. Det är *inte* filmbolaget i Hollywood som betalar en filmstjärnas lön; det är de som betalar biobiljetterna. Det är *inte* arrangören av en boxningsmatch som betalar proffsboxarnas enorma gager; det är de som betalar biljett till matchen. I den ekonomiska teorin gör man en distinktion mellan arbetsgivare och arbetstagar, men det är inte en distinktion i verkliga livet; här är arbetsgivare och arbetstagar i sista hand en och samma person.

Det finns i många länder människor som tycker att det är mycket orättvist att en familjeförsörjare med flera barn får samma lön som en person som bara har sig själv att ta hand om. Men frågan är inte om arbetsgivaren bör ta på sig ett större ansvar för storleken av en arbetares familj. Den fråga vi i det här fallet måste ställa är denna: Är du som individ beredd att betala *mer* för någonting (t.ex. en limpa bröd), om du får veta att den som producerat denna brödlimpa har sex barn? En ärlig människa svarar säkert nekande och säger: "I princip skulle jag nog det, men i verkligheten skulle jag hellre köpa bröd som producerats av någon som inte har några barn." Saken är den att om köparna inte betalar arbetsgivaren tillräckligt för att han ska kunna betala sina arbetare, blir det omöjligt för arbetsgivaren att fortsätta sin verksamhet.

Det kapitalistiska systemet fick inte namnet "kapitalism" av en vän till systemet utan av en individ som ansåg det vara det värsta systemet i historien, det största onda som någonsin drabbat mänskligheten. Denne man var Karl Marx. Ändå finns det inget skäl att avvisa Marx benämning, ty den beskriver klart och tydligt källan till de stora samhällsförbättringar som kapitalismen åstadkommit. Dessa förbättringar är resultatet av kapitalackumulation; de grundar sig på att människor som regel inte konsumerar allt de har producerat, att de sparar – och investerar – en del av det. Det råder en hel del missförstånd i fråga om detta problem, och under loppet av dessa sex föreläsningar kommer jag att få möjlighet att behandla de mest grundläggande av de missuppfattningar folk har beträffande ackumulation av kapital, användningen av kapital, och de universella fördelar som denna användning leder till. Jag ska behandla kapitalismen speciellt i mina föreläsningar om utlandsinvesteringar och om det mest kritiska problemet i dagspolitiken, inflationen. Ni vet förstås att det inte bara är här i landet som det råder inflation. Det är ett problem över hela världen idag.

Något man ofta inte inser när det gäller kapitalismen är detta: sparande är till gagn för alla som är angelägna om att producera eller lönearbeta. När en person har samlat på sig en viss mängd pengar – låt oss säga tusen dollar – och i stället för att spendera dem anförtror dessa pengar åt en sparbank eller ett försäkringsbolag, hamnar pengarna i händerna på en företagare, en affärsman, vilket gör det möjligt för honom att satsa på ett projekt som han inte kunde ha satsat på dagen innan, därför att det erforderliga kapitalet inte var tillgängligt.

Vad kommer affärsmannen nu att göra med kapitaltillskottet? Det första han kommer att göra, det första han kommer att använda kapitaltillskottet till, är att ge sig ut och anställa arbetare och köpa råvaror – vilket i sin tur framkallar *ytterligare* efterfrågan på arbetare och råvaror och dessutom en tendens till högre löner och högre råvarupriser. Långt innan spararen eller företagaren erhåller någon profit från allt detta, får den arbetslöse, råvaruproducenten, bonden och lönearbetaren alla del i fördelarna av det ökade sparkapitalet.

Om företagaren kommer att få ut något av projektet eller ej beror på det framtida marknadsläget och på hans förmåga att korrekt förutse detta framtida marknadsläge. Men arbetarna lika väl som råvaruproducenterna vinner på det omgående. Man talade för trettio eller fyrtio år sedan mycket om Henry Fords "lönepolitik", som det kallades. En av Fords stora bedrifter var att han betalade högre

löner än vad andra industrimän eller fabriker gjorde. Hans lönepolitik beskrevs som en "uppfinring", men det räcker inte att säga att denna "nyuppfunna" politik var ett resultat av Fords frikostighet. En ny industribransch, eller en ny fabrik inom en redan existerande industribransch, måste dra till sig arbetare från *andra* sysselsättningar, från andra delar av landet, ja t.o.m. från andra länder. Och det enda sättet att göra detta är att erbjuda arbetarna högre lön för sitt arbete. Det var detta som skedde i kapitalismens barndom och som fortfarande sker idag.

När fabriksägarna i Storbritannien först började framställa bomullsvaror, betalade de sina arbetare mer än vad de tidigare hade tjänat. Givetvis hade en stor del av dessa nya arbetare inte tjänat någonting alls dessförinnan och var beredda att ta vad de än erbjöds. Men efter en kort tid – när mer och mer kapital ackumulerades och fler och fler nya företag utvecklades – steg lönerna, och resultatet blev den makalösa ökning av den brittiska folkmängden som jag förut talade om.

Somligas hånfulla beskrivning av kapitalismen som ett system avsett att göra de rika rikare och de fattiga fattigare är fel från början till slut. Marx tes om socialismens ankomst grundade sig på antagandet att arbetarna verkligen *blev* fattigare, att massorna verkligen *blev* alltmer utblottade, och att all rikedom i ett land till sist skulle koncentreras på ett fåtal händer eller i händerna på en enda man. Och då skulle de utarmade arbetarmassorna till sist göra uppror och expropriera de förmögna ägarnas rikedomar. Enligt denna Karl Marx lära kan det inom det kapitalistiska systemet inte finnas någon chans eller möjlighet till förbättring i arbetarnas villkor.

År 1865, i ett tal till "The International Workingmen's Association" i England, sade Marx att tron på att fackföreningarna skulle kunna förbättra villkoren för den arbetande befolkningen var "absolut felaktig". Fackets politik att begära högre löner och kortare arbetstid kallade han *konservativ* – och konservatism var förstås den mest fördömande term Karl Marx kunde använda. Han föreslog att fackföreningarna skulle uppställa ett nytt, *revolutionärt* mål: att de "helt och hållet skulle avskaffa lönesystemet", att de skulle ersätta det privata ägandet med "socialism" – d.v.s. statligt ägande av produktionsmedlen.

Om vi ser på världshistorien och i synnerhet på Englands historia sedan 1865, inser vi att Marx i alla avseenden hade fel. Det finns inget västerländskt, kapitalistiskt land där inte massornas villkor har förbättrats på ett sätt som saknar motstycke. Alla dessa förbättringar under de senaste åttio eller nittio åren har gjorts *trots* Karl Marx prognoser. Ty de marxistiska socialisterna trodde att arbetarnas villkor aldrig skulle kunna förbättras. De följde en falsk teori, den berömda "järnhårda lönelagen" – den lag som påstod att en arbetares lön under kapitalismen inte kunde överskrida det belopp han behövde för att kunna uppehålla sitt liv i företagets tjänst.

Marxisterna formulerade sin teori på följande sätt: om arbetarnas löner stiger över existensminimum, får de fler barn; och när dessa barn börjar arbeta, ökar de antalet arbetare dithän att lönerna sjunker, vilket återigen bringar arbetarna ner till existensminimum – till det minimum som nätt och jämt hindrar den arbetande befolkningen att dö ut.

Men denna idé hos Marx och många andra socialister grundar sig på en föreställning om arbetaren som är precis densamma som biologerna använder – och det med rätta – när de studerar djurens liv. Exempelvis mössens.

Om man ökar mängden tillgänglig föda för djur eller mikroorganismer, då kommer fler av dem att överleva. Och om man begränsar mängden föda, begränsar man också deras antal. Men människan är annorlunda. T.o.m. arbetaren har – trots att marxisterna inte erkänner det – andra mänskliga behov än mat och fortplantning. Stigande reallöner resulterar inte bara i folkmängdsökning, de resulterar också, och främst, i en *förbättring av den genomsnittliga levnadsstandarden*. Det är därför som vi idag har en högre levnadsstandard i Västeuropa och i Förenta staterna än i utvecklingsländerna i t.ex. Afrika.

Vi måste emellertid inse att denna högre levnadsstandard är beroende av kapitaltillgången. Detta förklarar skillnaden mellan förhållandena i Förenta staterna och förhållandena i Indien; moderna metoder att bekämpa smittsamma sjukdomar har införts i Indien – åtminstone i viss omfattning – och effekten har blivit en folkmängdsökning utan motstycke, men eftersom denna folkmängdsökning inte har åtföljts av en motsvarande ökning av mängden investerat kapital, har resultatet blivit ökad fattigdom. *Ett land ökar sitt välstånd i proportion till ökningen av det kapital som investeras per enhet av dess befolkning.*

Jag hoppas att jag i mina senare föreläsningar ska få möjlighet att mera behandla dessa problem mer i detalj, och att jag ska kunna klargöra dem ytterligare, eftersom vissa termer – t.ex. "investerat kapital per capita" – fordrar en ganska detaljerad förklaring.

Men ni måste komma ihåg att det inte finns några underverk i den ekonomiska politiken. Ni har läst i många tidningar och hört många tal om det så kallade tyska ekonomiska undret – Tysklands återhämtning efter nederlaget och förstörelsen i andra världskriget. Men detta var inget under. Det var en tillämpning av *den fria marknadsekonomins principer*, av kapitalismens metoder, även om de inte tillämpades fullt ut i alla avseenden. Varje land kan uppleva samma "under", samma ekonomiska återhämtning, även om jag måste insistera på att ekonomisk återhämtning *inte* kommer sig av ett under; det kommer sig av att man inför – och är ett resultat av – sund ekonomisk politik.

Andra föreläsningen

Socialism

Jag är här i Buenos Aires som gäst hos "Instituto por la Economía Libre". Vad är *economía libre*? Vad betyder detta system av ekonomisk frihet? Svaret är enkelt: det betyder marknadsekonomi, det är det system i vilket individerna samverkar i den sociala arbetsdelningen genom marknaden. Denna marknad är inte någon plats, den är en *process*, den är det sätt på vilket individerna, genom att sälja och köpa, genom att producera och konsumera, bidrar till samhällets funktion som helhet.

När vi talar om detta system för ekonomisk organisation – marknadsekonomi – använder vi termen "ekonomisk frihet". Mycket ofta missförstår folk dess innebörd; de tror att ekonomisk frihet är något helt skilt från andra friheter, och att dessa andra friheter – som de håller för viktigare – kan bevaras även i avsaknad av ekonomisk frihet. Innebörden av ekonomisk frihet är denna: att individen har möjlighet att *välja* hur han vill integrera sig själv i samhället som helhet. Individen kan välja levnadsbana, han är fri att göra vad han *vill* göra.

Jag menar förstas inte detta i den bemärkelse av ordet frihet som många använder idag, utan snarare i den bemärkelsen att människan, genom ekonomisk frihet, är befriad från de betingelser som råder i den övriga naturen. I naturen finns det ingenting som kan kallas frihet, det enda som finns är regelmässigheten hos naturlagarna, vilka människan måste lyda om hon vill uppnå någonting.

När vi tillämpar termen frihet på mänskliga varelser, tänker vi bara på frihet *inom samhället*. Men idag anser många att de sociala friheterna är oberoende av varandra. De som idag kallar sig "liberaler" kräver politiska åtgärder som är raka motsatsen till dem som 1800-talsliberalerna förespråkade i sina liberala program. Dagens så kallade liberaler har den mycket populära idén att yttrande-, tanke- och pressfrihet, religionsfrihet, frihet från att fängslas utan rättegång – att alla dessa friheter kan bevaras i avsaknad av det som kallas ekonomisk frihet. De inser inte att i ett system där det inte finns någon marknad, där regeringen styr allting, är alla dessa andra friheter illusoriska, även om de är lagfästa och finns nedskrivna i konstitutionen.

Låt oss ta en frihet, pressfriheten. Om regeringen äger alla tryckpressar, bestämmer den vad som ska tryckas och vad som inte ska tryckas. Och om regeringen äger alla tryckpressar och bestämmer vad som får och inte får tryckas, då blir möjligheten att trycka något som helst argument mot regeringens idéer praktiskt taget obefintlig. Pressens frihet försvinner. Och det är likadant med alla de andra friheterna.

I en marknadsekonomi har individen frihet att välja vilken levnadsbana han vill följa, att välja sitt eget sätt att integrera sig i samhället. Men i ett socialistiskt system är det inte så: hans levnadsbana bestäms av statliga dekret. Regeringen kan ge personer som den ogillar, som den inte vill ska bo i vissa regioner, order om att flytta till andra regioner och andra platser. Och regeringen är alltid i stånd att rättfärdiga och förklara detta tillvägagångssätt genom att tillkännage att den statliga planen ford- rar denne eminente medborgares närvaro tusen mil bort från den plats där han skulle kunna vara en varelse i ögat för de makthavande.

Det är sant att den frihet en människa kan ha i en marknadsekonomi inte är en fullkomlig frihet ur metafysisk synvinkel. Men det finns ingenting sådant som fullkomlig frihet. Frihet betyder något endast inom samhällets ramar. De 1700-talsförfattare som talade om "naturrätt" – framför allt Jean Jacques Rousseau – trodde att människorna en gång i tiden åtnjöt någonting som kallades "naturlig" frihet. Men i denna grå forntid var människorna inte fria, de var utlämnade på nåd och onåd åt var och en som var starkare än de. Rousseaus berömda ord "Människan är född fri, men överallt finner vi henne i bojor" låter för all del bra, men faktum är att människan *inte* är född fri. Människan föds som ett mycket svagt dibarn. Utan sina föräldrars skydd och utan det skydd som föräldrarna får av samhället skulle hon inte kunna bevara sitt liv.

Frihet i samhället betyder att en människa är lika beroende av andra människor som andra är beroende av henne. Ett samhälle med marknadsekonomi, en "economía libre", innebär att var och en tjänar sina medmänniskor och i sin tur tjänas av dem. Folk tror att det i marknadsekonomi finns pampar som är oberoende av andra människors stöd och goda vilja. De tror att industriledarna, affärsmännen, företagarna är de verkliga pamparna i det ekonomiska systemet. Men detta är en illu-

sion. De verkliga pamparna i det ekonomiska systemet är konsumenterna. Och om konsumenterna upphör att gynna en affärsbransch, tvingas dessa affärsmän att antingen överge sin framträdande ställning i det ekonomiska systemet eller också anpassa sitt handlande efter konsumenternas önsningar och order.

En av kommunismens mest välkända propagandister var Lady Passfield, född Beatrice Potter men mer känd som maka till Sidney Webb. Denna dam var dotter till en förmögen affärsman, och i sina första vuxenår arbetade hon som sin fars sekreterare. I sina memoarer⁶ skriver hon: "I min fars firma måste alla lyda de order som gavs av min far, chefen. Han var den ende som gav order, ingen gav honom några order." Detta är en mycket kortsynt uppfattning. Hennes far fick order av konsumenterna, av köparna. Tyvärr kunde hon inte se *dessa* order; hon kunde inte se vad som sker i en marknadsekonomi, eftersom hon bara var intresserad av de order som gavs inom hennes fars kontor eller hans fabrik.

I fråga om alla ekonomiska problem måste vi ha i åtanke vad den store franske ekonomen Frédéric Bastiat sade, när han gav en av sina lysande essäer titeln "*Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas*" ("Vad man ser och vad man inte ser"). För att förstå hur ett ekonomiskt system fungerar får vi inte bara behandla de saker man kan se, utan vi måste också uppmärksamma de saker som inte kan förnimmas direkt. T.ex. kan en order som chefen ger till en kontorspojke höras av alla som är närvarande i rummet. Vad som inte kan höras är de order chefen får av sina kunder.

Faktum är att under det kapitalistiska systemet är det i sista hand konsumenterna som bestämmer. Det är inte regeringen som är suverän, det är folket. Beviset för att konsumenterna är suveräna ligger i att de har *rätt att bära sig dumt åt*. Detta är suveränens privilegium. Han har rätt att göra misstag, ingen kan hindra honom från att göra dem, men han måste givetvis betala för sina misstag. Om vi kallar konsumenten allenarådande eller suverän, säger vi inte därmed att konsumenten är felfri, att han alltid vet vad som skulle vara bäst för honom. Konsumenterna köper eller konsumerar ofta saker som de inte borde köpa eller konsumera.

Men föreställningen att någon sorts kapitalistisk regering kan hindra folk från att skada sig själva genom att kontrollera deras konsumtion är falsk. Idén om regeringen som en faderlig auktoritet, en förmyndare för alla, är en idé som utmärker socialismens förespråkare. I Förenta staterna prövade regeringen för några år sedan något som kallades "ett nobelt experiment". Detta nobla experiment bestod i en lag som gjorde det olagligt att konsumera rusdrycker. Det är säkert sant att många människor dricker för mycket konjak och whisky, och att de därigenom kan skada sig själva. En del myndigheter i Förenta staterna är t.o.m. motståndare till rökning. Säkert finns det många människor som röker för mycket och som röker trots att det skulle vara bättre för dem att inte röka. Detta väcker en fråga som sträcker sig långt utöver den ekonomiska diskussionen: den visar vad frihet verkligen betyder.

Låt oss gå med på att det är bra att avhålla människor från att skada sig själva genom att dricka eller röka för mycket. Men när vi väl har medgett detta, kommer andra att säga: Är kroppen allt? Är inte människans själ mycket viktigare? Är inte själslivet människans verkliga gudagåva, är det inte det som verkligen gör henne till människa? Om man ger regeringen rätt att bestämma vad människokroppen ska konsumera, att bestämma om man ska röka eller inte röka, dricka eller inte dricka, finns det inget bra svar att ge dem som säger: "Mycket viktigare än kroppen är tanken och själen, och människan skadar sig själv mycket mer genom att läsa dåliga böcker, genom att lyssna på dålig musik och titta på dåliga filmer. Därför är det regeringens plikt att hindra människorna från att begå dessa fel."

Och som ni vet har regeringar och myndigheter i hundratals år trots att detta verkligen var deras plikt. Inte heller skedde detta endast i den grå forntiden; för inte så länge sedan hade man i Tyskland en regering som betraktade det som sin plikt att skilja mellan bra och dåliga målningar – vilket givetvis betydde att de var bra eller dåliga enligt en man som i sin ungdom misslyckats i inträdesproven till konstakademien i Wien, bra eller dåliga sett ur en vykorts målares perspektiv. Och det blev olagligt att uttrycka andra uppfattningar om konst och om målningar än den allenarådande föhrrens.

---

⁶ Beatrice Webb, *My Apprenticeship*, New York 1926. Ö.a.

Har du väl gått med på att det är regeringens plikt att kontrollera din alkoholkonsumtion, vilket svar kan du då ge dem som säger att kontroll över böcker och idéer är mycket viktigare?

Frihet betyder i verkligheten *frihet att göra misstag*. Detta måste vi inse. Vi må vara ytterst kritiska mot hur våra medmänniskor spenderar sina pengar och lever sina liv. Vi må tycka att det de gör är alltigenom dåraktigt och dåligt, men i ett fritt samhälle finns det många sätt för folk att vädra sina åsikter om hur deras medmänniskor bör ändra sin livsstil. De kan skriva böcker eller artiklar; de kan hålla tal; de kan t.o.m. predika i gathörnen om de så önskar – och i många länder gör de det. Men de får *inte* försöka övervaka andra för att hindra dem från att göra vissa saker, bara för att de själva inte vill att dessa andra ska ha frihet att göra det.

Detta är skillnaden mellan slaveri och frihet. Slaven måste göra vad hans överordnade beordrar honom att göra, men den fria medborgaren – och detta är vad frihet betyder – har möjlighet att välja hur han själv vill leva. Visst kan detta kapitalistiska system missbrukas, och missbrukas också, av somliga människor. Visst är det möjligt att göra saker som inte borde göras. Men om dessa saker gillas av en majoritet av folket, då har den som ogillar det alltid ett sätt att försöka få sina medmänniskor att ändra sig. Han kan försöka övertala och övertyga dem, men han får inte försöka tvinga dem med maktmedel, genom att bruka statens polismakt.

I marknadsekonomin tjänar var och en sina medmänniskor genom att tjäna sig själv. Det var detta som 1700-talets liberala författare hade i åtanke, när de talade om harmonin mellan alla befolkningsgruppers intressen. Och det var denna lära om intresseharmoni som socialisterna opponerade sig emot. De talade om en "oförsonlig intressekonflikt" mellan olika grupper.

Vad betyder detta? När Karl Marx – i första kapitlet av *Kommunistiska manifestet*, den lilla pamflett som utgjorde inledningen till hans socialistiska rörelse – hävdade att det rådde en oförsonlig konflikt mellan klasserna, kunde han inte illustrera sin tes med några andra exempel än sådana som hämtats från förhållandena i förkapitalistiska samhällen. I förkapitalistisk tid var samhället indelat i ärftliga statusgrupper, sådana som i Indien kallades "kaster". I ett status- eller ståndssamhälle föddes t.ex. en människa inte som fransman; hon föddes som medlem av den franska adeln eller det franska borgarståndet eller det franska bondeståndet. Under större delen av medeltiden var hon helt enkelt träl. Och träldomen försvann inte helt i Frankrike förrän efter den amerikanska revolutionen. I andra delar av Europa försvann den ännu senare.

Men den värsta form i vilken träldomen existerade – och fortsatte att existera även efter slaveriets avskaffande – var i de brittiska kolonierna. Individen ärvde sin ställning av sina föräldrar och behöll den under hela sitt liv. Han överförde den till sina barn. Varje grupp var antingen privilegierad eller missgynnad. Den högsta gruppen var enbart privilegierad, den lägsta gruppen enbart missgynnad. Och det fanns inget sätt för en människa att göra sig kvitt de legala missgynnanden som ålagts henne av hennes samhällsställning annat än att utkämpa en politisk kamp mot de andra klasserna. Under sådana förhållanden kunde man säga att det rådde en "oförsonlig intressekonflikt mellan slavägare och slavar", ty vad slavarne önskade var att bli kvitt sitt slaveri, egenskapen att vara slavar. Detta betydde emellertid en förlust för ägarna. Därför råder det inget tvivel om att denna oförsonliga intressekonflikt mellan medlemmarna av de olika klasserna måste existera.

Man får inte glömma att i dessa tider – då ståndssamhällena var förhärskande i Europa, lika väl som i de kolonier européerna senare grundade i Amerika – kände människorna ingen speciell samhörighet med de andra klasserna inom sin egen nation; de kände mycket större samhörighet med medlemmarna av sin egen klass i andra länder. En fransk adelsman betraktade inte fransmän av lägre klass som sina landsmän; de var en "pöbel" som han ogillade. Han betraktade endast andra länders adelsmän – t.ex. Italiens, Englands och Tysklands – som sina likar.

Den synligaste effekten av detta sakernas tillstånd var att aristokraterna i hela Europa använde samma språk. Och detta språk var franskan, ett språk som utanför Frankrike inte förstods av andra befolkningsgrupper. Medelklassen – borgerskapet – hade sitt eget språk, medan underklassen – bönderna – använde lokala dialekter som mycket ofta inte begreps av andra befolkningsgrupper.

Likadant var det med klädedräkten. När man år 1750 färdades från ett land till ett annat, fann man att överklassen, aristokraterna, vanligen var klädda på samma sätt över hela Europa, och man fann att

underklassen klädde sig annorlunda. När man såg någon på gatan, kunde man omedelbart se – på klädedräkten – till vilken klass eller vilket stånd han hörde.

Det är svårt att föreställa sig hur mycket dessa förhållanden skilde sig från dagens. När jag kommer från Förenta staterna till Argentina och jag ser en man på gatan, kan jag inte veta vad han har för samhällsställning. Jag kan bara anta att han är argentinsk medborgare och att han inte tillhör någon grupp med legala restriktioner. Detta är en av de saker som kapitalismen har åstadkommit. Naturligtvis finns också skillnader inom kapitalismen. Det finns förmögenhetsskillnader, och dessa anser marxisterna felaktigt vara liktydiga med de skillnader som tidigare existerade mellan människorna i ståndssamhället.

Skillnaderna inom ett kapitalistiskt samhälle är inte desamma som skillnaderna i ett socialistiskt. Under medeltiden – och i många länder ännu mycket senare – kunde en familj vara adlig och inneha stora rikedomar, den kunde vara en familj av hertigar i hundratals och åter hundratals år, oavsett sina kvaliteter, sina talanger, sin karaktär eller sin moral. Men under moderna kapitalistiska förhållanden förekommer något som sociologerna tekniskt beskriver med termen "social rörlighet". Den verkande principen i denna sociala rörlighet, enligt den italienske sociologen och ekonomen Vilfredo Pareto, är "la circulation des élites" (eliternas cirkulation⁷). Detta betyder att det alltid finns människor som befinner sig på samhällsstegens topp, som är förmögna och har politiskt inflytande, men att dessa människor – dessa eliter – kontinuerligt byts ut.

Detta är fullkomligt sant i ett kapitalistiskt samhälle. Det var *inte* sant i ett förkapitalistiskt ståndssamhälle. De familjer som idag betraktas som Europas stora adelsfamiljer är ättlingar till familjer som varit främst i Europa för 800 eller 1000 eller ännu flera år sedan. Capetingerna av Bourbon – vilka härskade mycket länge här i Argentina – var ett kungahus så tidigt som på 900-talet. Dessa kungar härskade över det territorium som numera kallas Île-de-France, och härifrån utsträckte de sitt herravälde från generation till generation. Men i ett kapitalistiskt samhälle råder kontinuerlig rörlighet – fattiga människor blir rika, och ättlingarna till dessa rika människor förlorar sin rikedom och blir fattiga.

Idag såg jag i en bokhandel på en av Buenos Aires huvudgator en biografi över en affärsman som var så framträdande, så viktig, så karaktäristisk för det europeiska 1800-talets storföretagsamhet att det t.o.m. i detta land, fjärran från Europa, fanns exemplar av hans biografi i bokhandeln. Jag råkar känna denne mans sonson. Han bär samma namn som sin farfar, och han har fortfarande rätt att bära den adelstitel som hans farfar – som började sin bana som smed – erhållit för åttio år sedan. Idag är denne sonson en fattig fotograf i New York.

Andra människor, som var fattiga vid den tid då denne fotografs farfar blev en av Europas största industrimän, är idag industrimagnater. Var och en är fri att ändra samhällsställning. Detta är skillnaden mellan det gamla ståndssystemet och det kapitalistiska systemet med ekonomisk frihet, där var och en bara har sig själv att skylla, om han inte når den ställning han önskar nå.

1900-talets hitintills mest berömde industriman är Henry Ford. Han började med några hundra dollar som han lånat av sina vänner, och på mycket kort tid utvecklade han ett av världens viktigaste storföretag. Och man kan upptäcka hundratals sådana fall varje dag.

Varje dag står det långa dödsrunor i *New York Times*. Om man läser dessa levnadsteckningar kan man stöta på namnet på någon framträdande affärsman som börjat sin bana som tidningsförsäljare i New Yorks gathörn. Eller också började han som kontorspojke, men vid sin död är han direktör för samma bank där han började på det lägsta trappsteget. Givetvis kan inte alla uppnå dessa positioner. Det är inte alla som *vill* uppnå dem. Det finns människor som är mera intresserade av andra problem, och för dessa står andra vägar öppna idag som inte stod öppna under feodalismens eller ståndssamhällets dagar.

Men det socialistiska systemet *förbjuder* denna grundläggande frihet att välja sin egen levnadsbana. Under socialistiska förhållanden finns det bara en ekonomisk myndighet, och denna har rätt att bestämma om allt som rör produktionen.

---

⁷) Det svenska ordet "ståndscirkulation" uttrycker förstås samma tanke, Ö.a.

Ett av de utmärkande dragen för vår tid är att folk använder många namn för samma sak. En synonym för socialism och kommunism är "planering". När folk talar om "planering" menar de förstås *central* planering, d.v.s. *en enda plan, utarbetad av regeringen* – en enda plan som hindrar alla utom regeringen att planera.

En brittisk dam som också är medlem av överhuset har skrivit en bok som heter *Plan or No Plan*⁸, en bok som blev mycket populär världen över. Vad betyder titeln på hennes bok? När hon säger "plan", menar hon bara den typ av plan som Lenin och Stalin och deras efterträdare tänker sig, den typ som styr allt vad människor företar sig i en hel nation. Denna dam menar alltså en central plan som utesluter alla de personliga planer som individerna kan ha. Hennes titel *Plan or No Plan* är därför en illusion, en villa; alternativet är inte en central plan eller ingen plan, utan en central statlig myndighets *totalplan* eller *frihet* för individerna att själva sköta sin planering. Individen planerar sitt liv varje dag, och ändrar sina dagliga planer närhelst han så önskar.

Den fria människan planerar dagligen för sina behov; hon säger t.ex.: "Igår planerade jag att arbeta hela mitt liv i Cordoba." Nu får hon höra att förhållandena är mycket bättre i Buenos Aires, så hon ändrar sina planer och säger: "I stället för att arbeta i Cordoba tänker jag bege mig till Buenos Aires." Och detta är vad frihet betyder. Det kan hända att hon tar miste, det kan hända att det var ett misstag av henne att bege sig till Buenos Aires. Förhållandena kanske var bättre för henne i Cordoba, men det var ändå hon själv som gjorde upp sina planer.

Under statlig planering är hon som en soldat i en armé. Armésoldaten har inte rätt att välja garnison, att välja tjänstgöringsplats. Han måste lyda order. Och det socialistiska systemet – vilket Karl Marx, Lenin och alla socialistiska ledare vetat om och medgett – består i att överföra arméreglementet till hela produktionssystemet. Marx talade om "industriarméer", och Lenin krävde att "allting – posten, fabriker och de övriga industrierna – skulle organiseras med armén som modell".⁹

I det socialistiska systemet beror därför allting av deras visdom, talang och begåvning som utgör den högsta myndigheten. Det som den enväldige diktatorn – eller hans kommitté – *inte* vet tas inte med i beräkningen. Men den kunskap som mänskligheten har samlat på sig under sin långa historia kan inte förvärvas av alla; vi har samlat på oss en sådan enorm mängd vetenskaplig och teknisk kunskap under århundradenas lopp att det inte står i mänsklig makt för en enda individ att veta allt detta, även om han är ytterst begåvad.

Och människor är olika och ojämlika. De kommer alltid att vara det. Det finns människor som är mera begåvade på ett område och mindre begåvade på ett annat. Det finns människor som har begåvningen att finna nya vägar, att ändra kunskapens riktning. I kapitalistiska samhällen uppnås tekniskt och ekonomiskt framåtskridande genom sådana människor. Om en person har en idé, försöker han finna några människor som är kloka nog att inse värdet av hans idé. Några kapitalister som vågar se in i framtiden och som inser de möjliga konsekvenserna av en sådan idé börjar omsätta den i verkligheten. Andra kanske till en början säger: "De är dårar"; men de slutar säga det när de upptäcker att detta företag, som de kallat dåraktigt, blomstrar och att folk gärna köper dess produkter.

Under det marxistiska systemet å andra sidan måste den högsta statliga myndigheten först övertygas om värdet av en sådan idé, innan man kan ta upp den och utveckla den. Detta kan vara mycket svårt att göra, ty endast den ledande gruppen – eller den enväldige diktatorn själv – har makt att fatta beslut. Och om dessa personer – på grund av lättja eller hög ålder, eller därför att de inte är särskilt intelligenta eller skolade – är oförmögna att fatta vikten av den nya idén, då kommer det nya projektet inte att genomföras.

Vi kan tänka på exempel från krigshistorien. Napoleon var förvisso ett militärt geni; han hade emellertid ett allvarligt problem, och hans oförmåga att lösa detta problem kulminerade slutligen i hans nederlag och exil till ensliga St Helena. Napoleons problem var: "Hur ska jag kunna besegra England?" För att göra detta behövde han en flotta som kunde ta sig över Engelska kanalen, och det fanns de som sade till honom att de hade en metod att åstadkomma detta, människor som – i en tid av

---

⁸) Barbara Frances Wootton, *Plan or No Plan*, London 1935. Ö.a.

⁹) Citatet är hämtat från *Staten och revolutionen*, 1917. Ö.a.

segelfartyg – hade kommit på den nya idén att använda ångfartyg. Men Napoleon förstod inte deras förslag.

Ett annat exempel var Tysklands ryktbara *Generalstab*. Före första världskriget ansågs den tyska generalstaben allmänt vara oöverträffad i militär visdom. En liknande ryktbarhet hade general Fochs stab i Frankrike. Men varken tyskarna eller fransmännen – vilka senare, under general Fochs ledning, besegrade tyskarna – insåg flygets vikt för militära syften. Den tyska generalstaben sade: "Flyget är bara ett nöje för de sysslösa. Ur militär synvinkel är bara zeppelinarna viktiga." Och den franska generalstaben var av samma uppfattning.

Senare, under perioden mellan första och andra världskriget, var det en general i Förenta staterna som var övertygad om att flyget skulle bli mycket viktigt i nästa krig. Men alla andra experter i Förenta staterna var emot honom. Han kunde inte övertyga dem. Om man måste övertyga en grupp människor som inte är direkt beroende av lösningen på ett problem, kommer man aldrig att lyckas. Detta är också sant om icke-ekonomiska problem.

Det har funnits målare, poeter, författare och kompositörer som har klagat över att allmänheten inte erkänt deras verk och fått dem att förbli fattiga. Visst må allmänheten ha haft dåligt omdöme, men när dessa konstnärer sade: "Regeringen borde försörja stora konstnärer, målare och författare", hade de helt fel. Vem ska regeringen anförtro uppgiften att besluta om en nykomling verkligen är en stor målare eller ej? Den skulle vara tvungen att lita på kritikernas omdöme och på professorerna i konsthistoria, som alltid ser tillbaka på det förflutna men som mycket sällan har visat någon talang när det gäller att upptäcka nya genier. Detta är den stora skillnaden mellan ett system av "planering" och ett system där var och en kan planera och agera på egen hand.

Det är förstas sant att stora målare och stora författare ofta har tvingats uthärda svåra umbäranden. De kanske har lyckats i sin konst, men inte alltid med att tjäna pengar. van Gogh var förvisso en stor målare. Han måste genomlida outhärdliga umbäranden, och till sist, när han var 37 år gammal, begick han självmord. Under hela sitt liv sålde han bara *en målning*, och köparen var hans kusin. Bortsett från denna enda försäljning levde han på pengar från sin bror, som inte var konstnär eller målare. Men van Goghs bror förstod en målares behov. Idag kan man inte köpa en van Gogh för mindre än hundra- eller tvåhundra tusen dollar.

Under ett socialistiskt system kanske van Goghs öde hade gestaltat sig annorlunda. Någon stats-tjänsteman skulle ha frågat några välkända målare (som van Gogh säkert inte skulle ha betraktat som konstnärer alls) om denne unge man, halvt eller helt galen, verkligen var en målare värd att stödja. Och de skulle utan tvivel ha svarat: "Nej, han är inte målare, han är inte konstnär; han bara slösar med färg." Och de skulle ha skickat honom till ett mejeri eller ett mentalsjukhus. All denna entusiasm för socialismen hos den framväxande generationen målare, poeter, musiker, journalister och skådespelare grundar sig därför på en *illusion*. Jag nämner detta därför att dessa grupper hör till den socialistiska idéns mest fanatiska anhängare.

När det gäller att välja mellan socialism och kapitalism som ekonomiska system ställer sig problemet något annorlunda. Socialismens upphovsmän kom aldrig på tanken att den moderna industrin och all modern affärsverksamhet grundar sig på kalkyler. Ingenjörer är alls inte de enda som gör upp planer på grundval av kalkyler; affärsmän måste också göra det. Och affärsmännens kalkyler grundar sig alla på det faktum att i marknadsekonomin informerar varornas penningpriser inte bara konsumenten, utan de ger också affärsmännen viktig information om produktionsfaktorerna – ty marknadens huvudfunktion är inte bara att bestämma kostnaden för den *sista* delen av produktionsprocessen och överförandet av varor i konsumenternas händer, utan också kostnaden för de steg som leder fram dit. Hela marknadssystemet är oupplösligt förknippat med det faktum att det förekommer en mentalt kalkylerad arbetsdelning mellan de olika affärsmännen, vilka tävlar med varandra i att lägga bud på produktionsfaktorerna – råvarorna, maskinerna, verktygen – och för den mänskliga produktionsfaktorn: arbetarnas löner. Dessa kalkyler som affärsmännen gör kan inte genomföras i avsaknad av de priser som tillhandahålls av marknaden.

I samma ögonblick som man avskaffar marknaden – vilket är vad socialisterna skulle vilja göra – blir ingenjörernas och teknikernas alla beräkningar och kalkyler oanvändbara; teknikerna kan föreslå ett stort antal projekt som ur naturvetenskaplig synvinkel är lika genomförbara, men affärsmännens

marknadsbaserade *kalkyler* är nödvändiga för att klargöra vilket av dessa projekt som är fördelaktigast ur *ekonomisk synvinkel*.

Det problem jag talar om här är den grundläggande frågan om kapitalistisk ekonomisk kalkyl i motsats till socialism. Faktum är att ekonomisk kalkyl, och därmed också all teknisk planering, endast är möjlig om det finns penningpriser, inte bara för förbrukningsartiklar utan också för produktionsfaktorerna. Detta betyder att det måste finnas en marknad för alla råvaror, för alla halvfabrikat, för alla verktyg och maskiner, och för alla typer av mänskligt arbete och mänskliga tjänster.

När detta faktum upptäcktes visste socialisterna inte hur de skulle svara. I 150 år hade de sagt: "Allt ont i världen kommer sig av att det finns marknader och marknadspriser. Vi vill avskaffa marknaden och med den givetvis marknadsekonomin, och i dess ställe vill vi sätta ett system utan priser och utan marknader." De ville avskaffa det som Marx kallade varornas och arbetets "varukaraktär".

Ställda inför detta nya problem, som socialismens upphovsmän inte hade något svar på, sade de till sist: "Vi ska inte avskaffa marknaden helt och hållet; vi ska låtsas som om en marknad existerar; vi ska leka marknad precis som barn som leker skola." Men alla vet att när barn *leker* skola lär de sig ingenting. Det är bara en övning, ett spel, och det finns mycket man kan "leka".

Detta är ett mycket svårt och komplicerat problem, och för att behandla det fullständigt behövs lite mer tid än jag har här. Jag har förklarat det i detalj i mina skrifter. På sex föreläsningar kan jag inte ge mig in på en analys av alla dess aspekter, och om ni är intresserade av detta grundläggande problem, omöjligheten av kalkyler och planering under socialismen, vill jag råda er att läsa min bok *Human Action*, som finns tillgänglig i en utmärkt spansk översättning.

Men läs andra böcker också. Det finns t.ex. en bok om ekonomiska kalkyler av den norske ekonomen Tryggve Hoff. Och om ni inte vill vara ensidiga, rekommenderar jag er att läsa en högt ansedd socialistisk bok om detta ämne av den framstående polske ekonomen Oscar Lange, som en gång i tiden var professor vid ett amerikanskt universitet, därefter blev polsk ambassadör och senare återvände till Polen.¹⁰

Ni kommer förmodligen att fråga mig: "Men Ryssland då? Hur handskas ryssarna med den här frågan?" Detta ändrar problemet. Ryssarna driver sitt socialistiska system inom en värld där det finns priser för alla produktionsfaktorer, för alla råvaror, för allting. De kan därför för sin planering använda världsmarknadens *utländska* priser. Och eftersom det finns vissa skillnader mellan förhållandena i Ryssland och i Förenta staterna, blir resultatet mycket ofta att ryssarna betraktar någonting som försvarligt och tillrådligt – ur deras ekonomiska synvinkel – som amerikanerna inte alls skulle anse ekonomiskt försvarligt.

"Sovjetexperimentet", som det kallas, bevisar ingenting. Det säger oss ingenting om socialismens grundläggande problem, kalkyleringsproblemet. Men gör vi rätt i att tala om det som ett experiment? Jag tror inte att det finns något sådant som ett vetenskapligt experiment när det gäller mänskligt handlande och ekonomi. Man kan inte göra laboratorieexperiment i mänskligt handlande, eftersom ett vetenskapligt experiment fordrar att man gör samma sak under varierande betingelser, eller att man bibehåller samma betingelser och kanske bara ändrar på en faktor. Man kan t.ex. ta ett djur som har cancer och ge det någon experimentell medicin, och resultatet kanske blir att canceren försvinner. Man kan sedan pröva medicinen på olika djur av samma art som lider av samma sjukdom. Om man behandlar några av dem med den nya metoden och inte behandlar de övriga, kan man jämföra resultaten. Men detta kan man inte göra när det gäller mänskligt handlande. Det finns inga laboratorieexperiment i mänskligt handlande.

Det så kallade "Sovjetexperimentet" visar bara att levnadsstandarden är ojämförligt lägre i Sovjetryssland än i det land som av hela världen betraktas som urtypen för kapitalism: Förenta staterna.

---

¹⁰⁾ Tryggve Hoffs bok finns på norska under titeln *Økonomisk kalkulasjon i socialistiske samfund* (Oslo 1938) och på engelska under titeln *Economic Calculation in the Socialist Society* (London 1949). – Oscar Langes bok heter *On the Economic Theory of Socialism* (Minneapolis 1938). För en kritisk granskning av Langes teorier, se George Reisman, *The Government Against the Economy* (Ottawa & Thornwood, 1979), s. 166-172. Ö.a.

Om man säger detta till en socialist, svarar han förstås: "Allt är underbart i Ryssland." Och man säger: "Kanske det, men levnadsstandarden är mycket lägre." Då svarar han: "Ja, men kom ihåg hur förfärligt det var för ryssarna under tsartiden, och vilket förfärligt krig de hade att utkämpa."

Jag vill inte ge mig in på någon diskussion om det här är en korrekt förklaring eller ej, men om man förnekar att betingelserna är desamma, förnekar man att det var ett experiment. Man måste då säga så här (vilket skulle vara mycket mera korrekt): "Socialismen i Ryssland har inte lett till någon förbättring i genomsnittsmänniskans livsvillkor som kan jämföras med den förbättring som under samma tid skett i Förenta staterna."

I Förenta staterna hör man talas om något nytt, någon förbättring, nästan varje vecka. Dessa förbättringar har näringslivet gett upphov till, för tusen och åter tusen affärsmän försöker dag och natt finna någon ny produkt som tillfredsställer konsumenten bättre eller är billigare att framställa, eller bättre *och* billigare än existerande produkter. De gör inte detta av altruism, de gör det därför att de vill tjäna pengar. Och effekten är att man får en förbättring av levnadsstandarden i Förenta staterna som är nästan mirakulös, jämfört med de förhållanden som rådde för femtio eller hundra år sedan. Men i Sovjetryssland, där man inte har ett sådant system, har man inte heller någon jämförlig förbättring. Så de människor som säger att vi bör införa samma system som i Sovjet har alldeles fel.

Det finns en annan sak som bör nämnas. Den amerikanske konsumenten, individen, är både köpare och chef. När man lämnar en butik i Amerika, kan man få se en skylt där det står: "Tack för besöket! Välkommen åter!" Men när man kommer in i en butik i ett totalitärt land - det må vara i dagens Ryssland eller i Tyskland som det såg ut under Hitlers regim - säger affärsinnehavaren: "Du måste vara tacksam mot den Store Ledaren för att han gett dig allt detta."

I socialistiska länder är det inte säljaren som ska vara tacksam, det är köparen. Medborgaren är *inte* chef; chefen är centralkommittén eller centralbyrån. Dessa socialistiska kommittéer, ledare och diktatorer är enväldiga, och folket måste helt enkelt lyda dem.

Tredje föreläsningen

Interventionism

En berömd, mycket ofta citerad fras lyder: "Den regering är bäst som regerar minst." Jag tror inte att detta är en korrekt beskrivning av en bra regerings funktioner. Regeringen bör göra allt det som den behövs för och som den inrättats för. Regeringen bör skydda individerna inom landet från våld och bedrägeri från brottslingar, och den bör försvara landet mot utländska fiender. Dessa är regeringens funktioner inom ett fritt system, inom det marknadsekonomiska systemet.

Under socialismen är regeringen givetvis totalitär, och det finns ingenting som faller utanför dess sfär och jurisdiktion. Men inom marknadsekonomin är regeringens huvuduppgift att skydda marknadens jämna gång mot bedragare och våldsmän inom och utom landet.

Folk som inte håller med om denna definition av regeringens funktioner kanske säger: "Den här mannen hatar regeringen." Inget kan vara längre från sanningen. Om jag säger att bensin är en mycket användbar vätska, användbar för många syften, men att jag ändå inte skulle vilja dricka bensin, eftersom jag inte anser att det är dess rätta användningsområde, då är jag inte någon fiende till bensin och jag hatar inte bensin. Jag säger bara att bensin är mycket användbart för vissa syften men mindre lämpligt för andra syften. Om jag säger att det är statens skyldighet att arresteras mördare och andra brottslingar, men inte dess skyldighet att driva järnvägar eller lägga ut pengar på onyttiga ting, då hatar jag inte regeringen därför att jag påstår att den är lämpad att göra vissa saker men inte lämpad att göra andra saker.

Det har sagts att under nuvarande förhållanden har vi inte någon fri marknadsekonomi. Under nuvarande förhållanden har vi något som kallas "blandekonomi". Och som bevis på denna "blandekonomi" pekar man på de många företag som drivs och ägs av staten. Ekonomin är blandad, säger man, eftersom det i många länder finns vissa institutioner – exempelvis telefon, telegraf och järnvägar – som ägs och drivs av staten.

Att några av dessa institutioner och företag drivs av staten är förvisso sant. Men enbart detta faktum ändrar *inte* vårt ekonomiska systems karaktär. Det betyder inte ens att det finns "en smula socialism" inom den i övrigt icke-socialistiska frimarknadsekonomin. Ty när staten driver dessa företag är den underkastad marknadens överhöghet, vilket innebär att den är underkastad konsumenternas överhöghet. Om staten driver exempelvis posten eller järnvägarna, måste den anställa folk att arbeta i dessa företag. Den måste också köpa de råvaror och andra saker som behövs för att sköta företagen. Och å andra sidan "säljer" den dessa tjänster eller varor till allmänheten. Men fastän staten driver dessa institutioner med användande av det fria ekonomiska systemets metoder, blir resultatet som regel ett underskott. Staten har emellertid möjlighet att finansiera detta underskott – åtminstone tror regeringsmedlemmar och regeringspartier det.

Det förhåller sig helt annorlunda med en individ. Individens förmåga att driva någonting med underskott är mycket begränsad. Om underskottet inte mycket snart elimineras, och om företaget inte blir lönsamt (eller åtminstone visar att det inte ådrar sig några ytterligare underskott och förluster), går individen i konkurs och företaget måste läggas ned.

Men för staten gäller andra villkor. Staten kan gå med underskott, eftersom den har makt att ta ut *skatt*. Och om skattebetalarna är beredda att betala högre skatter för att göra det möjligt för staten att driva ett företag med förlust – d.v.s. på ett mindre effektivt sätt än det skulle göras av en privat institution – och om allmänheten accepterar denna förlust, då kommer företaget givetvis att leva vidare.

På senare år har regeringarna i de flesta länder ökat antalet nationaliserade institutioner och företag i en sådan omfattning att underskotten har växt långt utöver de belopp som skulle kunna tas in i skatt från medborgarna. Vad som då händer är inte ämnet för dagens föreläsning. Det är inflation, och om det ska jag tala i morgon. Jag nämnde detta endast därför att blandekonomi inte får förväxlas med *interventionismens* problem, vilket jag vill tala om ikväll.

Vad är interventionism? Interventionism betyder att staten inte begränsar sin verksamhet till att upprätthålla ordningen, eller – som man brukade säga för hundra år sedan – till "produktion av

säkerhet". Interventionism betyder att staten vill göra mer. Den vill lägga sig i vad som sker på marknaden.

Om man invänder att staten inte bör lägga sig i näringslivet, får man mycket ofta svaret: "Men staten ingriper nödvändigtvis alltid. Om det finns poliser på gatan, betyder det att staten ingriper. Den griper in när en rånare plundrar en butik, eller när den hindrar någon från att stjäla en bil." Men när vi talar om interventionism och definierar vad vi menar med interventionism, talar vi om statsingripanden på marknaden. (Att staten och polisen förväntas skydda medborgarna, vilket inbegriper affärsmännen och givetvis också deras anställda, mot angrepp från inhemska eller utländska brottslingar är i själva verket vad man normalt och med nödvändighet väntar sig av varje regering. Sådant skydd är inte intervention, för statens enda legitima funktion är just att producera säkerhet.)

Vad vi har i åtanke när vi talar om interventionism är regeringens önskan att göra *mer* än förhindra övergrepp och bedrägeri. Interventionism betyder att regeringen inte bara underlåter att skydda marknadsekonomin jämnt utan också lägger sig i vad som händer och sker på marknaden: den lägger sig i priserna, lönerna, räntorna och profiterna.

Regeringen vill ingripa i avsikt att tvinga affärsmännen att sköta sina angelägenheter på ett annat sätt än de skulle ha valt, om de bara hade lytt konsumenterna. Därför är alla en regerings interventionistiska åtgärder inriktade på att begränsa konsumenternas herravälde. Regeringen vill tillvälla sig den makt, eller åtminstone en del av den makt, som i den fria marknadsekonomin ligger i konsumenternas händer.

Låt oss skärskåda ett exempel på interventionism, som är mycket populärt i många länder och gång efter annan prövats av många regeringar, speciellt i inflationstider. Jag syftar på prisregleringar.

Regeringar tar vanligtvis sin tillflykt till prisregleringar när de har skapat inflation i penningmängden och folk har börjat klaga över de resulterande prisökningarna. Det finns många berömda historiska exempel på prisregleringsmetoder som har misslyckats, men jag ska bara nämna två av dem, ty i båda dessa fall försökte regeringarna verkligen mycket energiskt driva igenom sina prisregleringar.

Det första berömda exemplet handlar om den romerske kejsaren Diocletianus, mycket väl känd som den siste romerske kejsare som förföljde de kristna. Den romerske kejsaren hade under senare delen av 400-talet bara en finansieringsmetod, nämligen valutaförsämring. I dessa primitiva tider, innan tryckpressen var uppfunnen, kan man säga att även inflationen var primitiv. Den gick ut på att försämra mynten, särskilt silvermynten. Regeringen blandade in mer och mer koppar i silvret, tills färgen på silvermynten ändrades och vikten avsevärt minskades. Resultatet av denna myntförsämring och den därmed följande ökningen av penningmängden blev prishöjningar, vilka följdes av ett påbud om prisreglering. Och romerska kejsare var inte särskilt milda i sitt verkställande av en lag; de tyckte inte att dödsstraff var för mildt för en person som hade begärt ett högre pris. De genomdrev sin prisreglering, men de misslyckades med att bevara sitt samhälle. Resultatet blev det romerska rikets och arbetsdelningssystemets sönderfall.

1500 år senare ägde samma valutaförsämring rum under franska revolutionen. Men denna gång användes en annan metod. Tekniken för penningproduktion hade avsevärt förbättrats. Det var inte längre nödvändigt för fransmännen att tillgripa myntförsämring: de hade tryckpressen. Och tryckpressen var mycket effektiv. Återigen blev resultatet oerhörda prisökningar. Men under franska revolutionen genomdrevs inte maximipriserna med samma metod för dödsstraff som kejsar Diocletianus hade använt. Det hade också skett en förbättring i tekniken för att ta död på medborgare. Ni minns väl alla den berömde doktor J.E. Guillotine (1738–1814), mannen som uppfann giljotinen. Trots giljotinen misslyckades också fransmännen med sina maximiprislagar. När Robespierre själv forslades iväg till giljotinen skrek folket: "Där åker den satans Maximum!"¹¹

Jag ville nämna detta, därför att folk ofta säger: "Vad som behövs för att göra prisregleringar effektiva och verksamma är bara mer brutalitet och mer energi." Men nog var Diocletianus brutal så det förslog, och likaså franska revolutionen. Ändå misslyckades de prisreglerande åtgärderna fullständigt under båda dessa epoker.

---

¹¹) Som bekant hette Robespierre Maximilien i förnamn. Ö.a.

Låt oss nu analysera orsakerna till detta misslyckande. Regeringen får höra att folk klagat över att priset på mjölk har gått upp. Och mjölk är förvisso en mycket viktig vara, särskilt för det uppväxande släktet, för barnen. Följaktligen fastställer regeringen ett maximipris på mjölk, ett maximipris som är lägre än vad det potentiella marknadspriset skulle vara. Och regeringen säger: "Nu har vi säkert gjort allt som behövs för att göra det möjligt för fattiga föräldrar att köpa så mycket mjölk de behöver för att livnära sina barn."

Men vad händer? Å ena sidan ökar det lägre mjölkpriset efterfrågan på mjölk; människor som inte hade råd att köpa mjölk till högre pris kan nu köpa det till det lägre pris som regeringen har påbjudit. Och å andra sidan får vissa producenter, nämligen de mjölkproducenter som producerar till den högsta kostnaden – med andra ord marginalproducenterna – nu lida förluster, därför att det pris regeringen har påbjudit är lägre än deras kostnader.

Detta är den viktiga poängen i marknadsekonomi. Privatföretagaren, den privata producenten, kan inte ta förluster i det långa loppet. Och eftersom han inte kan ta förluster i mjölk, begränsar han sin produktion av mjölk för marknaden. Han kanske säljer några av sina kor till slakteriet, eller också säljer han kanske i stället för mjölk en del produkter som görs av mjölk, t.ex. gräddfil, smör eller ost.

Regeringens inblandning i mjölkpriset resulterar alltså i mindre mjölk än vad som fanns tidigare, och på samma gång har efterfrågan blivit större. Vissa människor som är beredda att betala det av regeringen påbjudna priset kan inte köpa någon mjölk. Ett annat resultat är att oroliga människor skyndar sig att komma först till affären. De måste vänta utanför. Långa köer av väntande människor utanför butikerna uppträder alltid som en välbekant företeelse i en stad där regeringen har påbjudit maximipriser för varor som den ansett viktiga. Detta har hänt överallt där priset på mjölk reglerats. Och detta har alltid förutspåtts av ekonomer. Givetvis bara av sunda ekonomer, och deras antal är inte särskilt stort. Men vad blir resultatet av regeringens prisreglering? Regeringen är besviken. Den ville öka mjölkdrickarnas tillfredsställelse. Men i själva verket har den gjort dem missnöjda. Innan regeringen ingrep var mjölken dyr, men folk kunde köpa den. Nu är endast en otillräcklig mängd mjölk tillgänglig. Därför sjunker den totala mjölkkonsumtionen. Barnen får mindre mjölk, inte mer. Nästa åtgärd som regeringen nu tillgripes är ransonering. Men ransonering innebär endast att vissa människor privilegieras och får mjölk, medan andra *inte* får någon mjölk alls. Vem som får och vem som inte får mjölk bestäms förstas på helt godtyckliga grunder. Så t.ex. kan det utfärdas en bestämmelse att barn under fyra år ska få mjölk, och att barn över fyra, eller mellan fyra och sex, bara ska få hälften av den ranson som barn under fyra får. Vad än regeringen gör, kvarstår faktum att endast en mindre mängd mjölk är tillgänglig. Därför är folk ännu missnöjdare än förut. Nu frågar regeringen mjölkproducenterna (ty regeringen har inte tillräckligt med fantasi för att själv komma underfund med det): "Varför producerar ni inte samma mängd mjölk som förut?" Och regeringen får svaret: "Det kan vi inte göra, eftersom våra produktionskostnader är högre än det maximipris som regeringen har fastställt." Nu studerar regeringen kostnaderna för de olika produktionsposterna, och den upptäcker att en av dessa poster är foder.

"Aha", säger regeringen, "samma reglering som vi förut satt in på mjölk ska vi nu sätta in på foder. Vi ska fastställa ett maximipris på foder, så kommer ni att kunna föda upp era kor till lägre pris, till lägre kostnad. Sen kommer allt att ordna sig; ni kommer att kunna producera mer mjölk och ni kommer att sälja mer mjölk."

Men vad händer nu? Samma historia upprepas med foder och, som ni kan förstå, av samma orsaker. Foderproduktionen sjunker, och regeringen ställs återigen inför ett dilemma. Så den gör nya förfrågningar för att ta reda på vad det är för fel med foderproduktionen. Och den får en precis likadan förklaring från foderproducenterna som den förut fått från mjölkproducenterna. Så regeringen måste gå ett steg längre, eftersom den inte vill överge prisregleringsprincipen. Den fastställer maximipriser för de produktionsvaror som behövs för att producera foder. Och samma sak händer igen.

Regeringen börjar samtidigt reglera inte bara mjölk utan också ägg, kött och andra förnödenheter. Och varje gång får regeringen samma resultat, överallt blir följderna desamma. Så fort regeringen fastställer ett maximipris för konsumtionsvaror måste den ta steget tillbaka till produktionsvaror och begränsa priserna på de produktionsvaror som behövs för att producera de prisreglerade konsumtionsvarorna. På så sätt går regeringen, efter att ha börjat med endast ett fåtal prisregleringar,

längre och längre bakåt i produktionsprocessen och bestämmer maximipriser för alla slags produktionsvaror, inbegripet givetvis priset på arbetskraft, för utan lönereglering skulle regeringens "kostnadsreglering" vara meningslös.

Dessutom kan regeringen inte begränsa sin inblandning i marknaden till endast de ting den betraktar som livsförnödenheter, som t.ex. mjölk, smör, ägg och kött. Den måste med nödvändighet också inbegripa lyxvaror, för om den inte begränsade priserna på *dem*, skulle kapital och arbete överge produktionen av livsförnödenheter och övergå till att producera sådant som regeringen betraktar som onödiga lyxvaror. Isolerad inblandning i ett eller ett fåtal priser på konsumtionsvaror åstadkommer därför alltid effekter – och detta är viktigt att inse – som är ännu *mindre* tillfredsställande än de förhållanden som rådde förut: innan regeringen ingrep var mjölk och ägg dyra; efter det att regeringen ingripit har de börjat försvinna från marknaden.

Regeringen betraktade dessa varor som så viktiga att den ingrep; den ville öka mängden och förbättra tillgången. Resultatet blev det motsatta: det isolerade ingripandet ledde till ett tillstånd som – ur regeringens synvinkel – var ännu *mindre* önskvärt än det tidigare tillstånd som regeringen ville förändra. Och i och med att regeringen går längre och längre, når den till sist dithän att alla priser, alla löner, alla räntor, kort sagt allting i det ekonomiska systemet, bestäms av regeringen. Och detta är uppenbarligen *socialism*.

Vad jag har sagt er här i denna schematiska och teoretiska förklaring är precis vad som har hänt i de länder som har försökt genomdriva reglerade maximipriser, där regeringarna varit halsstarriga nog att löpa linan ut. Detta hände under första världskriget i Tyskland och England.

Låt oss analysera situationen i de båda länderna. Båda länderna upplevde inflation. Priserna gick upp, och båda regeringarna införde prisregleringar. De började med ett fåtal priser, till att börja med endast mjölk och ägg, och sedan måste de gå längre och längre. Ju längre kriget fortskred, desto mer inflation genererades. Och efter tre år av krig utarbetade tyskarna – systematiskt som alltid – en stor plan. De kallade den för *Hindenburgplanen*: allting i Tyskland som regeringen ansåg vara bra uppkallades på den tiden efter Hindenburg.

Hindenburgplanen innebar att hela det tyska ekonomiska systemet skulle vara staltigt reglerat; priser, löner, profiler... allt. Och byråkratin började omedelbart verkställa denna plan. Men innan de var färdiga kom bakslaget: det tyska väldet bröt samman, hela den byråkratiska apparaten försvann, revolutionen kom med sin blodsutgjutelse – det hela tog en ända.

I England började man på samma sätt, men efter en tid, på våren 1917, gick Förenta staterna med i kriget och försåg briterne med tillräckliga mängder av allt. Därför avbröts vägen till socialism, vägen till trældom.

Innan Hitler kom till makten införde kansler Brüning återigen prisregleringar i Tyskland av de vanliga skälen. Hitler genomdrev dessa redan innan kriget bröt ut. För i Hitlertyskland fanns inga privatföretag och inget privat initiativ. I Hitlertyskland rådde ett socialistiskt system som skilde sig från det ryska systemet endast såtillvida att man fortfarande bibehöll det fria ekonomiska systemets *terminologi och etiketter*. Det existerade fortfarande "privatföretag", som de kallades. Men ägaren var inte längre företagare, ägaren kallades "affärsföreståndare" (*Betriebsführer*).

Hela Tyskland var organiserat i en föhrerhierarki, det fanns en Högste Führer, Hitler förstås, och sedan fanns det en föhrer på varje nivå ända ner till hierarkins botten. Och ledaren för ett företag var *Betriebsführer*. Och arbetarna i företaget benämndes med ett ord som på medeltiden hade betecknat en feodalherres följe: *Gefolgschaft*. Och alla dessa människor måste lyda de order som utfärdades av en institution med ett förfärligt långt namn: *Reichsführerwirtschaftsministerium*, i vars spets stod en välkänd fet man vid namn Göring, prydd med juveler och medaljer.

Och från detta ministerium med det långa namnet kom alla order till varje företag: vad de skulle producera, i vilken mängd, var de skulle skaffa sina råvaror och vad de skulle betala för dem, till vem de skulle sälja sina produkter och till vilket pris de skulle sälja dem. Arbetarna fick order om att arbeta i en bestämd fabrik, och de fick löner som regeringen påbjöd. Hela det ekonomiska systemet var nu reglerat in i minsta detalj av regeringen.

En *Betriebsführer* hade inte rätt att själv behålla sina profiler; han fick i realiteten ett slags månadslön, och om han ville ha mer kunde han t.ex. säga: "Jag är väldigt sjuk och behöver opereras omedelbart, och operationen kostar 500 mark", och sedan måste han fråga distriktets föhrer (*Gauführer* eller *Gauleiter*) om han hade rätt att ta ut mer än den lön som gavs honom. Priserna var inte längre priser, lönerna var inte längre löner, de var alla kvantitativa *termer* i ett socialistiskt system.

Låt mig nu berätta för er hur detta system föll sönder. En dag efter åratals krig kom de utländska arméerna till Tyskland. De försökte bevara det statligt styrda ekonomiska systemet, men Hitlers brutalitet hade varit nödvändig för att bevara det, och utan denna brutalitet fungerade det inte.

Och samtidigt som detta försiggick i Tyskland, gjorde Storbritannien – under andra världskriget – exakt detsamma som Tyskland gjorde: den brittiska regeringen började med att prisreglera endast vissa varor för att sedan steg för steg (på samma sätt som Hitler hade gjort i fredstid, redan före krigsutbrottet) reglera mer och mer av ekonomin, tills de vid slutet av kriget hade nått fram till något som nästan var ren socialism.

Socialismen infördes inte i Storbritannien av den labourregering som kom till makten 1945. Storbritannien blev socialistiskt *under* kriget, genom den regering där Sir Winston Churchill var premiärminister. Labourregeringen behöll helt enkelt det socialistiska system som Sir Winston Churchills regering redan hade infört. Och detta trots kraftigt motstånd från folket.

Nationaliseringarna i Storbritannien betydde inte särskilt mycket; nationaliseringen av Bank of England var blott och bart nominell, eftersom Bank of England redan helt och hållet stod under regeringens kontroll. Och det var likadant med nationaliseringen av järnvägarna och stålindustrin. "Krigsocialismen", som den kallades – och med detta menas ett system av interventionism som fortskrider steg för steg – hade redan praktiskt taget nationaliserat systemet.

Skillnaden mellan det tyska och det brittiska systemet var inte så viktig, eftersom det i båda fallen förvaltades av personer som hade utnämnts av regeringen och i alla avseenden måste lyda regeringens order. Som jag förut sade behöll de tyska nazisterna den kapitalistiska fria marknads-ekonomins etiketter och termer. Men de betydde något helt annat: de var nu bara regeringsdekret.

Detta gällde också för det brittiska systemet. När det konservativa partiet återkom till makten i Storbritannien avskaffades några av dessa regleringar. I Storbritannien har vi nu försök från den ena sidan att behålla regleringarna och från den andra sidan att avskaffa dem. (Man får inte glömma att förhållandena i England skiljer sig mycket från förhållandena i Ryssland.) Detsamma gäller för andra länder som är beroende av att importera livsmedel och råvaror och därför måste exportera industri-varor. För länder som är starkt beroende av exporthandel fungerar ett statligt reglerat system helt enkelt inte. I den mån det finns någon ekonomisk frihet kvar (och det finns fortfarande betydande frihet i en del länder, t.ex. Norge, England och Sverige), existerar den alltså på grund av *nödvändigheten att behålla exporthandeln*.

Tidigare valde jag exemplet mjölk, inte därför att jag har någon speciell förkärlek för mjölk, utan därför att praktiskt taget alla regeringar – eller åtminstone de flesta av dem – under de senaste decennierna har reglerat priserna på mjölk, ägg eller smör.

Jag vill säga några ord om ett annat exempel, nämligen hyresregleringar. Om regeringen reglerar hyrorna blir ett resultat att människor som annars skulle ha flyttat från större lägenheter till mindre när deras familjeförhållanden ändrades inte längre gör det. Ta t.ex. föräldrar vilkas barn lämnar hemmet när de kommer upp i 20-årsåldern, gifter sig eller tar arbete i andra städer. Sådana föräldrar bytte förr till mindre och billigare lägenheter. Denna nödvändighet försvann när hyresregleringar infördes.

I Wien, Österrike, i början av 20-talet, där hyresreglering var ett väl etablerat faktum, var det penningbelopp som hyresvärden fick för en genomsnittslägenhet inte mer än dubbla priset för en biljett på den kommunala spårvägen. Ni kan lätt föreställa er att folk inte hade någon motivation att byta lägenhet. Och å andra sidan byggdes det inga nya hus. Liknande förhållanden rådde i Förenta staterna efter andra världskriget och finns kvar i många städer än idag.

En av huvudorsakerna till att många städer i Förenta staterna har så stora finansiella svårigheter är att de har hyresreglering och därav följande bostadsbrist. Så regeringen har lagt ut miljarder på att

bygga nya hus. Men varför rådde det sådan bostadsbrist? Bostadsbristen kom till av samma orsaker som ledde till mjölkbrist när man prisreglerade mjölken. Detta betyder att *när regeringen ingriper på marknaden, drivs den mer och mer mot socialism.*

Och detta är svaret till dem som säger: "Vi är inte socialister, vi vill inte att regeringen ska reglera allt. Vi inser att detta är dåligt. Men varför skulle inte regeringen gripa in en smula på marknaden? Varför skulle inte regeringen avskaffa en del saker som vi inte gillar?"

Dessa människor talar om en "medelvägens politik". Vad de inte inser är att det *isolerade* ingreppet, d.v.s. ett ingrepp som bara berör en liten del av det ekonomiska systemet, leder till en situation som regeringen själv – och de som ber om statsingripanden – finner värre än de förhållanden de ville avskaffa: de människor som kräver hyresreglering blir mycket arga när de upptäcker att det blir brist på lägenheter och brist på bostäder.

Men denna bostadsbrist har skapats just av det statliga ingripandet, genom att regeringen har fastställt en lägre hyresnivå än vad folk skulle ha fått betala på en fri marknad.

Idén att det finns ett *tredje* system – mellan socialism och kapitalism, som dess anhängare säger – ett system som är lika fjärran från socialismen som från kapitalismen, men som behåller varje systems fördelar och undviker dess nackdelar – är rent nonsens. Folk som tror att det finns ett sådant mytiskt system kan bli riktigt poetiska när de lovsjunger interventionismen. Man kan bara säga att de tar miste. De statliga ingripanden som de lovordar leder till förhållanden som de själva inte gillar.

Ett av de problem som jag ska tala om senare är *protektionism* . Regeringen försöker isolera den inhemska marknaden från världsmarknaden. Den inför tullar som höjer det inhemska priset på en vara över världsmarknadspriset och gör det möjligt för inhemska producenter att bilda karteller. Dessa karteller angrips sedan av regeringen. Den angriper kartellerna och förklarar: "Under dessa förhållanden är det nödvändigt att lagstifta mot karteller."

Det är just denna situation som råder i de flesta europeiska stater. I Förenta staterna finns det också andra orsaker till antitrustlagstiftningen och till regeringens kampanj mot monopolismens spöke.

Det är absurt att se hur regeringen – som genom sin egen inblandning skapar de förhållanden som möjliggör uppkomsten av inhemska karteller – pekar finger åt näringslivet och säger: "Det finns karteller, därför är det nödvändigt med statliga ingripanden i näringslivet." Det vore mycket enklare att undvika karteller genom att göra slut på den statliga inblandningen på marknaden – en inblandning som gör dessa karteller möjliga.

Idén att statlig inblandning utgör en "lösning" på ekonomiska problem leder i varje land till förhållanden som i bästa fall är mycket otillfredsställande och ofta helt kaotiska. Om regeringen inte gör halt i tid, leder den till socialism.

Ändå är statsingripanden i näringslivet fortfarande mycket populära. Så fort någon inte gillar något som händer i världen, säger han: "Regeringen borde göra något åt det. Vad har vi en regering till? Regeringen borde göra det." Och detta är en karaktäristisk kvarleva från tiden *före* den moderna friheten och den moderna konstitutionella regeringen, före den representativa regeringens och den moderna republikanismens tid.

I århundraden förfäktade och godtog alla doktrinen att en konung, en smord konung, var Guds budbärare; hans visdom var större än hans undersåtars, och han hade övernaturliga krafter. Så sent som vid början av 1800-talet förväntade sig folk som led av vissa sjukdomar att de skulle bli botade genom kunglig handpåläggning. Läkarna var vanligtvis bättre, och ändå lät de sina patienter pröva kungen.

Denna lära om en faderlig regerings överlägsenhet, om de ärftliga kungarnas övernaturliga och övermänskliga krafter, försvann gradvis – åtminstone trodde vi det. Men den kom tillbaka igen. Det fanns en tysk professor vid namn Werner Sombart (jag kände honom mycket väl), känd världen över, hedersdoktor vid många universitet och hedersledamot av "American Economic Association". Denne professor skrev en bok som finns tillgänglig i en engelsk översättning utgiven av "Princeton University Press". Den finns också tillgänglig i fransk översättning, och förmodligen också på spanska – åtminstone hoppas jag det, för då kan ni kontrollera vad jag säger. I denna bok, utgiven i vårt århundrade, inte under medeltiden, säger "Sir" Werner Sombart, professor i ekonomi, utan omsvep:

"Führern, vår führer" - han menar förstås Hitler - "får sina order direkt från Gud, universums führer".¹²

Jag talade förut om en führerhierarki, och i denna hierarki nämnde jag Hitler som den högste führern. Men det finns enligt Werner Sombart en ännu högre führer, Gud, universums führer. Och Gud, skrev han, ger sina order direkt till Hitler. Professor Sombart är förstås blygsam nog att säga: "Vi vet inte hur Gud kommunicerar med führern. Men själva faktum kan inte förnekas."

Om ni hör att en sådan bok kan publiceras på tyska språket, i ett land som en gång hyllades som "filosofernas och poeternas nation", och om ni ser den översatt till engelska och franska, då ska ni inte bli förvånade över att t.o.m. en liten byråkrat anser sig visare och bättre än medborgarna och vill lägga sig i allting, fastän han bara är en stackars liten byråkrat och inte den berömde professor Werner Sombart, hedersledamot av allt möjligt.

Finns det något motmedel mot att sådant inträffar? Jag skulle vilja säga ja. Det finns ett motmedel, nämligen medborgarnas makt; de måste hindra att det upprättas en sådan autokratisk regim som gör anspråk på högre visdom än vad genomsnittsmedborgaren besitter. Detta är den grundläggande skillnaden mellan frihet och trälldom.

De socialistiska nationerna har lagt beslag på termen *demokrati*. Ryssarna kallar sitt eget system en folkdemokrati; de hävdar förmodligen att folket representeras av diktatorn personligen. Jag anser att *en* diktator, här i Argentina, har fått ett bra svar. Låt oss hoppas att alla diktatorer i andra länder får ett liknande svar.

---

¹²) Werner Sombart, *Deutscher Sozialismus* (Charlottenburg 1934); eng. övers. *A New Social Philosophy* (Princeton 1937). - Det förtjänar att nämnas att Sombart (1863-1941) började sin bana som marxist. I *Das Lebenswerk von Karl Marx* (Jena 1909) förklarade han att han vigte sitt liv åt uppgiften att kämpa för Marx idéer. (Se Mises, *Planned Chaos*, s. 77; *Socialism*, s. 530f.) Ö.a.

Fjärde föreläsningen

Inflation

Om tillgången på kaviar vore lika riklig som tillgången på potatis, då skulle priset på kaviar – det vill säga bytesförhållandet mellan kaviar och pengar eller mellan kaviar och andra varor – ändras avsevärt. I så fall skulle man kunna få kaviar med mycket mindre uppoffring än vad som behövs idag. Och likadant är det med penningmängden: om den ökar, minskas pengarnas köpkraft, och den mängd varor man kan erhålla för en sådan penningenheter minskar också.

När de amerikanska guld- och silvertillgångarna upptäcktes och exploaterades på 1500-talet, forslades enorma mängder ädla metaller till Europa. Resultatet av denna ökning av penningmängden blev en allmän tendens att priserna rörde sig uppåt. På samma sätt är det idag när en regering ökar mängden papperspengar: resultatet blir att penningens köpkraft börjar minska, och därför stiger priserna. Detta kallas för *inflation*.

I Förenta staterna liksom i andra länder föredrar somliga människor tyvärr att säga att orsaken till inflationen inte är ökningen i penningmängden utan snarare de stigande priserna.

Ingen har dock någonsin kommit med något vägande argument mot den ekonomiska tolkningen av relationen mellan priser och penningmängd eller bytesförhållandet mellan pengar och andra varor och tjänster. Under nuvarande tekniska betingelser finns det ingenting som är lättare än att tillverka papperslappar på vilka vissa penningbelopp står tryckta. I Förenta staterna, där alla sedlar är av samma storlek, kostar det inte staten mer att trycka en sedel på tusen dollar än att trycka en sedel på en dollar. Det är en ren tryckningsprocedur som fordrar samma mängd papper och trycksvärta.

På 1700-talet, då de första försöken gjordes att utge banksedlar och göra dessa till lagligt betalningsmedel – varmed menas att de gäller i bytestransaktioner på samma sätt som guld- och silvermynt – trodde regeringar och nationer att bankirerna besatt någon hemlig kunskap som satte dem i stånd att skapa rikedom ur intet. När 1700-talets regeringar var i finansiella svårigheter, trodde de att allt de behövde för att bli kvitt alla sina svårigheter var en skicklig bankir som kunde ta hand om deras finanser.

Några år före franska revolutionen, när det franska kungahuset befann sig i finansiellt trångmål, uppsökte franske kungen en sådan skicklig bankir och utnämnde honom till en hög post. Denne man var i alla avseenden motsatsen till de människor som ditintills hade styrt Frankrike. För det första var han inte fransman utan utlänning – från Genève. För det andra var han inte adelsman utan ofrälse. Och – vilket räknades ännu mer i 1700-talets Frankrike – han var inte katolik utan protestant. Och så blev monsieur Necker (far till den berömda madame de Staël) finansminister, och alla väntade sig att han skulle lösa Frankrikes finansiella problem. Men trots den höga grad av förtroende som monsieur Necker åtnjöt förblev den kungliga skattkammaren tom – och Neckers största misstag var hans försök att finansiera hjälpen till de amerikanska kolonisterna i deras självständighetskrig mot England *utan att höja skatterna*. Detta var absolut inte det rätta sättet att lösa Frankrikes finansiella svårigheter.

Det kan inte finnas någon hemlig lösning på en regerings finansproblem; om den behöver pengar, måste den skaffa fram pengarna genom att beskatta sina medborgare (eller, under speciella förhållanden, genom att låna dem från personer som har pengar). Men många regeringar, vi kan t.o.m. säga *de flesta* regeringar, tror att det finns en annan metod att skaffa fram de pengar som behövs: att helt enkelt trycka upp dem.

Om regeringen vill göra någonting nyttigt – om den t.ex. vill bygga ett sjukhus – kan den skaffa fram de pengar som behövs för detta projekt genom att beskatta medborgarna och bygga sjukhuset för skatteintäkterna. Då inträffar det inte någon speciell "prisrevolution", för när regeringen tar in pengar för att bygga sjukhuset, tvingas medborgarna – som betalt skatterna – att spendera mindre. Den enskilde skattebetalaren tvingas begränsa antingen sin konsumtion, sina investeringar eller sina besparingar. Regeringen uppträder på marknaden som köpare och *ersätter* därmed den enskilde medborgaren: medborgaren köper mindre, men regeringen köper mer. Regeringen köper förstås inte alltid samma varor som medborgarna skulle ha köpt; men det sker inte någon genomsnittlig prisökning på grund av att regeringen bygger ett sjukhus.

Jag valde detta exempel, ett sjukhus, just därför att folk ibland säger: "Det gör skillnad om regeringen använder sina pengar för bra eller dåliga ändamål." Jag vill utgå från antagandet att regeringen *alltid* använder de pengar den har tryckt upp för bästa möjliga ändamål – ändamål som vi alla är eniga om. För det är inte det *sätt* på vilket pengarna spenderas, utan det sätt på vilket regeringen *skaffar* dessa pengar, som leder till de konsekvenser som vi kallar inflation och som de flesta människor i världen idag inte anser vara hälsosamma.

Regeringen skulle t.ex., utan att åstadkomma inflation, kunna använda skattemedlen till nyanställningar eller för att höja lönerna för dem som redan har statlig tjänst. Då får dessa människor, vilkas löner höjts, möjlighet att köpa mer. När regeringen beskattar medborgarna och använder dessa pengar till att höja de statsanställdas löner, får skattebetalarna mindre att spendera, men de statsanställda får mer. Priserna i allmänhet stiger inte.

Men om regeringen inte använder skattepengar för detta ändamål, om den använder nytryckta pengar i stället, betyder detta att det finns människor som nu har mer pengar, medan alla andra fortfarande har lika mycket som de hade förut. Så de som erhållit de nytryckta pengarna konkurrerar nu med dem som förut var köpare. Och eftersom det inte finns fler varor än vad det fanns tidigare, medan det däremot *finns* mer pengar på marknaden – och eftersom det nu finns människor som kan köpa mer idag än de kunde köpa igår – får vi en ökad efterfrågan på samma mängd varor. Därför tenderar priserna att stiga. Detta kan inte undvikas, oavsett hur de nyutgivna pengarna används.

Och allra viktigast är att denna tendens till stigande priser utvecklas steg för steg; det är inte fråga om en allmänt uppåtgående rörelse hos vad man har kallat "prisnivån". Det metaforiska uttrycket "prisnivå" får aldrig användas.

När folk talar om en "prisnivå", föreställer de sig en vätskenivå som stiger eller sjunker allteftersom vätskemängden ökar eller minskar, men som alltid stiger likformigt som en vätska i en tank. Men med priser finns det inget sådant som en "nivå". Priserna ändras inte i samma omfattning vid samma tidpunkt. Det finns alltid priser som ändras snabbare, som stiger eller faller snabbare än andra priser. Det finns en orsak till detta.

Ta fallet med den statsanställda som erhållit de nya pengar som lagts till penningmängden. Folk köper inte idag exakt samma varor och i samma mängd som de gjorde igår. De extra pengar som regeringen har tryckt upp och släppt ut på marknaden används inte till att köpa *alla* varor och tjänster. De används till att köpa vissa varor, och priserna på dessa stiger då, medan andra varor fortfarande betingar de priser som rådde innan de nya pengarna släpptes ut på marknaden. När inflationen sätter igång påverkas därför olika befolkningsgrupper på olika sätt av denna inflation. De grupper som får de nya pengarna först vinner en temporär fördel.

När regeringen skapar inflation för att föra krig måste den köpa vapen och ammunition, och de första som får de nya pengarna är vapenindustrierna och arbetarna inom dessa industrier. Dessa grupper befinner sig nu i en mycket gynnsam situation. De får högre profiler och högre löner; deras affärer går bra. Varför? Därför att de var de första som fick de nya pengarna. Och eftersom de nu har mer pengar till sitt förfogande, köper de. Och de köper från andra som tillverkar och säljer de varor som dessa vapenfabrikanter vill ha.

Dessa andra människor utgör en andra grupp. Och denna andra grupp menar att inflationen är mycket bra för affärerna. Varför inte? Är det inte underbart att sälja mer? Ägaren till en restaurang i grannskapet av vapenfabriken säger t.ex.: "Det är verkligen fantastiskt! Arbetarna på vapenfabriken har mer pengar; det finns många fler av dem än förut; alla går de på min restaurang; jag är mycket glad över det." Han ser inget skäl att hysa några andra känslor.

Situationen är denna: de människor som får pengarna först har nu högre inkomster, och de kan fortfarande köpa många varor och tjänster till priser som motsvarar det tidigare marknadsläget, de förhållanden som rådde strax före inflationen. De har därför en mycket gynnsam position. Och på så sätt fortsätter inflationen steg för steg, från den ena befolkningsgruppen till den andra. Och alla som får de nytillkomna pengarna i inflationens begynnelsestadium vinner på det, eftersom de köper en del saker till priser som fortfarande motsvarar det tidigare bytesförhållandet mellan pengar och varor.

Men det finns andra befolkningsgrupper till vilka dessa nytillkomna pengar kommer mycket, mycket senare. Dessa människor befinner sig i en *ogynnsam* situation. Innan de nya pengarna kommer

till dem, är de tvungna att betala högre priser än de förut betalat för vissa – eller för praktiskt taget alla – de varor de önskat köpa, samtidigt som deras inkomster har förblivit desamma eller inte har ökat i proportion till priserna.

Ta t.ex. ett land som Förenta staterna under andra världskriget; å ena sidan gynnade inflationen vid den tiden vapen- och ammunitionsindustrierna och deras arbetare, medan den å andra sidan missgynnade andra befolkningsgrupper. Och de som blev mest lidande av inflationen var lärare och präster.

Som ni vet är en präst en mycket blygsam person som tjänar Gud och inte får prata för mycket om pengar. Lärare är likaledes hängivna människor som förväntas bekymra sig mer om att uppfostra ungdomen än om sina löner. Följaktligen var lärare och präster bland dem som mest missgynnades av inflationen, för de olika skolorna och kyrkorna var de sista som insåg att de måste höja lönerna. När församlingsäldste och skolstyrelser slutligen upptäckte att man nog också borde höja lönerna för dessa hängivna människor, kvarstod fortfarande de förluster de tidigare hade lidit.

Länge måste de köpa mindre än de gjort förut, skära ner sin konsumtion av bättre och dyrare matvaror och begränsa sina klädinköp – därför att priserna redan hade justerats uppåt, medan deras inkomster, deras löner, ännu inte hade höjts. (Denna situation har ändrats en hel del idag, åtminstone för lärarna.)

Det är därför alltid så att olika befolkningsgrupper påverkas olika av inflationen. För somliga är inflationen inte så dålig; de ber t.o.m. om att den ska fortsätta, eftersom de är de första som profiterar på den. Vi kommer i nästa föreläsning att se hur denna ojämnhet i inflationens konsekvenser på ett avgörande sätt påverkar den politik som leder till inflation.

Under dessa av inflationen orsakade förändringar har vi grupper som gynnas och grupper som direkt profiterar. Jag använder inte termen "profiterar" som en förebråelse mot dessa människor, för om det finns någon som ska klandras, är det regeringen som skapat inflationen. Och det finns alltid människor som är *för* inflation, därför att de inser vad som håller på att ske tidigare än andra. Deras speciella profiter beror på att inflationsprocessen med nödvändighet är ojämn.

Regeringen kanske tror att inflation – som metod att skaffa pengar – är bättre än beskattning, som alltid är impopulär och svår. I många rika och stora nationer har lagstiftarna ofta månad efter månad diskuterat de olika nya skatteformer som var nödvändiga därför att parlamentet hade beslutat att öka utgifterna. Efter att ha diskuterat olika metoder att skaffa fram pengarna skattevägen, bestämde de sig till sist för att det kanske vore bättre att göra det med inflation.

Men givetvis användes inte ordet "inflation". Den maktavande politiker som tillgriper inflation tillkännager inte: "Jag tillgriper nu inflation." De tekniska metoder som används för att åstadkomma inflation är så komplicerade att genomsnittsmedborgaren inte inser att inflationen har satt igång.

Under en av de värsta inflationerna i historien, i Tyska riket efter första världskriget, var inflationen inte så ödesdigert under själva kriget. Det var inflationen *efter* kriget som ledde till katastrof. Regeringen sade inte: "Vi tillgriper nu inflation." Regeringen lånade helt enkelt pengar mycket indirekt från centralbanken. Regeringen behövde inte fråga hur centralbanken skulle finna och leverera pengarna. Centralbanken tryckte helt enkelt upp dem.

Idag kompliceras inflationstekniken av att det finns checkräkningspengar. Tekniken är en annan, men resultatet är detsamma. Med ett penndrag skapar regeringen *fiatpengar*¹³ och ökar på så vis penning- och kreditmängden. Regeringen utfärdar helt enkelt en order, och fiatpengarna finns där.

Regeringen bryr sig till att börja med inte om att somliga förlorar på det, den bryr sig inte om att priserna stiger. Lagstiftarna säger: "Det här är ett underbart system!" Men detta underbara system har en grundläggande svaghet: det kan inte bestå. Om inflationen kunde fortsätta i evighet, skulle det inte

---

¹³) *Fiatpengar* (eng. "fiat money", ty. "Zeichengeld": papperspengar som inte kan inlösas i guld eller silver (eller någon annan vara) och som fungerar som lagligt betalningsmedel endast därför att regeringen utfärdat en order eller ett dekret härom. Ö.a.

Pengar som antingen består av guld eller silver, eller är inlösbara i guld eller silver, kallas i motsats härtill "varupengar" (eng. "commodity money", ty. "Sachgeld"). Ö.a.

vara någon mening med att säga till regeringarna att de inte ska åstadkomma inflation. Men en sak är säker när det gäller inflation, och det är att den förr eller senare måste ta en ända. Det är en politik som inte kan bestå.

I det långa loppet tar inflationen en ända när valutasystemet bryter samman – den slutar med en katastrof, med en situation som liknar den i Tyskland 1923. Den 1 augusti 1914 var dollarns värde fyra mark och 20 pfennig. Nio år och tre månader senare, i november 1923, var växelkursen 4,2 miljarder mark per dollar. Marken var med andra ord ingenting värd. Den hade inte längre *något* värde.

För några år sedan skrev en berömd författare: "I det långa loppet är vi alla döda."¹⁴ Detta är förvisso sant, och det är jag den förste att beklaga. Men frågan är: hur kort eller hur långt kommer det korta loppet att vara? På 1700-talet fanns det en ryktbar dam vid namn madame de Pompadour, som tillskrivs yttrandet: "Après nous le deluge." ("Efter oss kommer syndafloden.") Madame de Pompadour var lycklig nog att dö i det korta loppet. Men hennes efterträdare i ämbetet, madame du Barry, överlevde det korta loppet och blev i det långa loppet halshuggen. För många människor blir "det långa loppet" snabbt "det korta loppet" – och ju längre inflationen fortskrider, desto snabbare blir det långa loppet kort.

Hur länge kan det korta loppet fortgå? Hur länge kan en centralbank fortsätta med inflation? Förmodligen så länge som folk är övertygade om att regeringen förr eller senare, men absolut inte för sent, kommer att sluta trycka pengar och därmed sluta minska värdet av varje penningenheter.

När folk inte längre tror detta, när de inser att regeringen kommer att fortsätta och fortsätta och inte har någon avsikt att sluta, då börjar de förstå att priserna i morgon kommer att bli högre än de är idag. Då börjar de köpa till vilket pris som helst, och detta får priserna att stiga till sådana höjder att penningvärdet bryter samman.

Jag hänvisar till fallet Tyskland, som hela världen hade ögonen på. Många böcker har skildrat den tidens händelser. (Fastän jag inte är tysk utan österrikare såg jag alltihop inifrån; förhållandena i Österrike skilde sig inte särskilt mycket från förhållandena i Tyskland, och inte heller var de särskilt annorlunda i många andra europeiska länder.) I åtskilliga år trodde tyska folket att deras inflation bara var en temporär historia, att den snart skulle upphöra. De trodde så i nästan nio år, ända till sommaren 1923. Då började de äntligen tvivla. Allteftersom inflationen fortskred, ansåg folk att det var klokast att köpa allt som fanns tillgängligt hellre än att behålla pengarna i fickan. Dessutom resonerade de som så att man inte borde låna ut pengar, utan att det tvärtom var en mycket god idé att sätta sig i skuld. På så sätt fortsatte inflationen att livnära sig på sig själv.

Och detta fortsatte i Tyskland till exakt den 28 augusti 1923. Massorna hade trott att inflationspengar var verkliga pengar, men nu kom de underfund med att förhållandena hade ändrats. I slutfasen av den tyska inflationen, på hösten 1923, betalade de tyska fabrikerna sina arbetare varje morgon i förskott för dagen. Och arbetaren kom till fabriken tillsammans med sin fru och lämnade ögonblickligen över sin lön – alla sina miljoner – till henne. Och frun gick genast till en affär för att köpa något, sak samma vad. Hon insåg vad de flesta vid den tiden visste – att marken över en natt, från den ena dagen till den andra, miste 50% av sin köpkraft. Pengarna smälte i fickan som choklad på en het spis. Det sista skedet av den tyska inflationen varade inte länge; efter några dagar var hela mar-drömmen över; marken var värdelös och en ny valuta måste införas.

Lord Keynes, samme man som sade att i det långa loppet är vi alla döda, var en i en lång rad av inflationistiska författare under 1900-talet. De var alla emot guldmyntfoten. När lord Keynes angrep guldmyntfoten, kallade han den en "barbarisk relik". Och de flesta anser det idag löjeväckande att tala om en återgång till guldmyntfoten. I Förenta staterna anses man t.ex. mer eller mindre vara en drömmare, om man säger: "Förr eller senare måste Förenta staterna gå tillbaka till guldmyntfoten."

Och dock har guldmyntfoten en enorm förtjänst: penningmängden är under guldmyntfoten oberoende av regeringars och partiets politik. Detta är fördelen med den. Den utgör en form av skydd mot slösaktiga regeringar. Om en regering under guldmyntfot ombeds att lägga ut pengar på någon-ting nytt, kan finansministern säga: "Och var ska jag ta pengarna? Tala först om för mig hur jag ska få tag på pengar för denna extrautgift."

---

¹⁴) John Maynard Keynes, *A Tract on Monetary Reform* (1923). Ö.a.

Under ett inflationistiskt system är ingenting enklare för politikerna än att ge den statliga tryckpressen order om att skaffa fram så mycket pengar som de behöver för sina projekt. Under guldmyntfot har en sund regering en mycket bättre chans; dess ledare kan säga till folket och till politikerna: "Vi kan inte göra det om vi inte höjer skatterna."

Men under inflationistiska förhållanden skaffar sig folk en vana att betrakta regeringen som en institution med obegränsade medel till sitt förfogande: staten, regeringen, kan göra vad som helst. Om nationen t.ex. vill ha ett nytt vägnät, förväntas regeringen bygga det. Men var ska regeringen ta pengarna?

Man kan säga att i Förenta staterna idag – och även i det förflutna, under McKinley¹⁵ – var det republikanska partiet mer eller mindre för sunda pengar och guldmyntfot, medan det demokratiska partiet var för inflation. Naturligtvis inte pappersinflation, utan silverinflation.

Det var emellertid en demokratisk president i Förenta staterna, president Cleveland¹⁶, som i slutet av 1880-talet inlade veto mot ett kongressbeslut att ge en liten summa – omkring \$10000 – för att hjälpa ett samhälle som hade råkat ut för någon katastrof. Och president Cleveland försvarade sitt veto med orden: "Det är medborgarnas plikt att stödja regeringen, men det är inte regeringens plikt att stödja medborgarna." Detta är något som varje statsman borde sätta upp på väggen i sitt kontor för att visa för folk som kommer och ber om pengar.

Jag finner det ganska genant att behöva förenkla dessa problem. Det finns så många komplicerade problem i penningssystemet, och jag skulle inte ha skrivit volymer om dem, ifall de vore så enkla som jag beskriver dem här. Men grunderna är exakt dessa: om man ökar penningmängden, leder det till att penningens köpkraft minskar. Det är detta som människor vilkas privata affärer påverkas ogynnsamt inte gillar. De som inte vinner på inflationen är de som klagat.

Om inflationen är så dålig och om folk inser det, varför har den då nästan blivit till en livsstil i alla länder? T.o.m. några av de rikaste länderna lider av denna sjuka. Förenta staterna är idag säkert det rikaste landet i världen, med den högsta levnadsstandarden. Men när man reser i Förenta staterna, upptäcker man att det ständigt talas om inflationen och om hur nödvändigt det är att hejda den. Men man talar bara; man handlar inte.

Jag ska ge er några fakta: efter första världskriget återgick Storbritannien till pundets guldparitet från före kriget. Pundet revalverades med andra ord uppåt. Detta ökade lönernas köpkraft för varje arbetare. På en ohämmad marknad skulle den nominella *penninglönen* ha fallit som kompensation för detta, och arbetarnas *reallön* skulle inte ha blivit lidande. Vi har här inte tid att diskutera orsakerna till detta. Men fackföreningarna i Storbritannien var ovilliga att acceptera en anpassning av lönerna till penningens högre köpkraft, och därför steg *reallönerna* avsevärt på grund denna monetära åtgärd. Detta var en allvarlig katastrof för England, eftersom Storbritannien i huvudsak är ett industriland som måste importera sina råvaror, halvfabrikat och livsmedel för att kunna leva, och måste exportera industrivaror för att betala för denna import. I och med att pundets internationella värde steg, steg också priset på brittiska varor på utlandsmarknaden, och försäljningen och exporten sjönk. Storbritannien hade i själva verket prissatt sig självt ut ur världsmarknaden.

Fackföreningarna kunde inte besegras. Ni vet ju hur mäktig en fackförening är idag. Den har rätten, ja praktiskt taget privilegiet, att tillgripa våld. Och en order från en fackförening är därför, kan vi säga, inte mindre viktig än ett regeringspåbud. Ett regeringspåbud är en order som statens tvångsapparat – polisen – är beredd att genomdriva. Man måste lyda regeringens påbud, annars råkar man i klammeri med polisen.

Dessvärre har vi nu, i nästan alla länder, ytterligare en makt som har möjlighet att utöva våld: fackföreningarna. Facket bestämmer löner och utlyser strejker för att genomdriva dem, på samma sätt som regeringen kan påbjuda minimilön. Jag ska inte diskutera fackföreningsfrågan nu; jag tänker behandla den senare. Jag vill bara slå fast att fackets politik går ut på att höja lönerna *över* den nivå de skulle haft på en ohämmad marknad. Som en följd härav kan en betydande del av den potentiella arbets-

---

¹⁵⁾ William McKinley (1843–1901) var USA:s president 1897–1901; mördad. Ö.a.

¹⁶⁾ Grover Cleveland (1837–1908), president i Förenta staterna 1885–89 och 1893–97. Ö.a.

kraften endast anställas av personer eller industrier som är beredda att gå med förlust. Och eftersom företagen inte i längden kan gå med förlust, slår de igen och folk blir arbetslösa. Om man sätter löner som ligger högre än den nivå de skulle ha på den ohämmade marknaden, blir resultatet alltid att en betydande del av den potentiella arbetskraften får gå arbetslös.

I Storbritannien blev resultatet av de höga löner som genomdrevs av fackföreningarna en långvarig arbetslöshet som fortsatte år efter år. Miljoner arbetare gick arbetslösa, produktionssiffrorna sjönk. T.o.m. experterna var rådlösa. I denna situation gjorde den brittiska regeringen ett drag som den betraktade som en oundviklig krisåtgärd: den *devalverade* valutan

Resultatet blev att köpkraften hos de penninglöner som facket hade insisterat på inte längre var densamma. *Reallönerna*, varulönerna, gick ner. Nu kunde arbetaren inte längre köpa lika mycket som han kunnat köpa förut, fastän hans nominella lön förblev densamma. På detta sätt, trodde man, skulle *reallönerna* återgå till den fria marknadens nivå, och arbetslösheten skulle försvinna.

Denna åtgärd – devalvering – togs upp av flera andra länder, av Frankrike, Nederländerna och Belgien. Ett land tillgrip t.o.m. denna åtgärd två gånger under en period av ett och ett halvt år. Det landet var Tjeckoslovakien. Det var, kan man säga, ett sätt att smygvägen motarbeta fackföreningarnas makt. Man kan dock inte kalla det för en verklig framgång.

Efter några år började folket, arbetarna, ja t.o.m. fackföreningarna, förstå vad som höll på att ske. De kom att inse att devalveringen av valutan hade minskat deras reallöner. Fackföreningarna hade makt att motsätta sig detta. I många länder införde de en klausul i löneavtalen som stadgade att penninglönerna automatiskt måste gå upp när priserna steg. Detta kallas *indexreglering*. Fackföreningarna blev indexmedvetna. Så denna metod att minska arbetslösheten som den brittiska regeringen började med år 1931 – och som senare togs upp av nästan alla regeringar av vikt – denna metod att "lösa arbetslösheten" fungerar inte längre idag.

År 1936, i sin bok *General Theory of Employment, Interest and Money*, upphöjde lord Keynes tyvärr denna metod – dessa krisåtgärder från perioden mellan 1929 och 1933 – till en *princip*, ett grundläggande politiskt system. Och han rättfärdigade detta med att säga, i sak: "Arbetslöshet är någonting dåligt. Om man vill att arbetslösheten ska försvinna, måste man minska valutans värde."

Han insåg mycket väl att lönerna kan vara för höga för marknaden, d.v.s. för höga för att göra det lönsamt för en arbetsgivare att utöka sin arbetsstyrka, och alltså för höga ur den totala arbetande befolkningens synvinkel, ty om fackföreningarna tilltvingar sig löner som ligger ovanför marknadsnivån, kan bara en del av dem som är angelägna att arbeta för lön få jobb.

Och Keynes sade i sak: "Visst är massarbetslöshet som fortsätter år efter år ett mycket otillfredsställande tillstånd." Men i stället för att föreslå att lönerna kan och bör anpassas efter marknadsförhållandena, sade han i sak: "Om man devalverar valutan, och arbetarna inte är klyftiga nog att inse det, kommer de inte att bjuda något motstånd mot sjunkande reallöner, så länge som deras nominella lön förblir densamma." M.a.o. sade lord Keynes att om en person får samma belopp i sterling idag som han fick innan valutan devalverades, kommer han inte att inse att han i själva verket nu får mindre.

Uttryckt på gammaldags språk föreslog Keynes att man skulle lura arbetarna. I stället för att öppet tillkännage att lönerna måste anpassas efter förhållandena på marknaden – för om de inte gör det, kommer en del av arbetskraften oundvikligen att förbli arbetslös – sade han i sak: "Full sysselsättning kan endast uppnås om man har inflation. Lura arbetarna." Det intressantaste är emellertid att när *General Theory* kom ut var det inte längre möjligt att luras, eftersom folk redan hade blivit indexmedvetna. Men målet full sysselsättning kvarstod.

Vad betyder "full sysselsättning"? Det har att göra med den ohämmade arbetsmarknaden, som inte manipuleras av fackföreningarna eller av regeringen. På denna marknad tenderar lönerna för varje typ av arbete att nå en nivå där alla som vill ha ett jobb kan få ett och varje arbetsgivare kan anställa så många arbetare han behöver. Om efterfrågan på arbetskraft ökar, tenderar lönerna att stiga, och om färre arbetare behövs tenderar lönerna att sjunka.

Det enda sättet att uppnå "full sysselsättning" är att bibehålla en ohämmad arbetsmarknad. Detta gäller för varje typ av arbete och varje typ av varor.

Vad gör en affärsman som vill sälja en vara för fem dollar per enhet? När han inte kan sälja den för det priset, använder man inom affärsvärlden i Förenta staterna uttrycket: "Vi har ingen avsättning för våra lager." Men man *måste* finna avsättning för sina lager. Affärsmannen kan inte behålla sina varor i lager, för han måste köpa något nytt; modet förändras. Så han säljer till ett lägre pris. Om han inte kan sälja sina varor för fem dollar, måste han sälja dem för fyra. Om han inte kan sälja dem för fyra, måste han sälja dem för tre. Han har inget annat val så länge han vill fortsätta sin verksamhet. Han kan lida förluster, men dessa förluster beror på att han haft fel när han försökt förutsäga marknaden för sin produkt.

Det är likadant med de tusen och åter tusen unga människor som varje dag kommer från jordbruksdistrikten till staden för att försöka tjäna pengar. Samma sak händer i varje industrination. I Förenta staterna kommer de till staden med idén att de ska få låt oss säga hundra dollar i veckan. Detta kanske är omöjligt. Så om en person inte kan få ett jobb för hundra dollar i veckan, måste han försöka få ett jobb för nittio eller åttio dollar, eller kanske ännu mindre. Men om han skulle säga – som fackföreningarna gör – "hundra dollar i veckan eller ingenting alls", då kanske han måste förbli arbetslös. (Många har inget emot att vara arbetslösa, eftersom regeringen betalar ut arbetslöshetsunderstöd – från speciella skatter som lagts på arbetsgivarna – vilka ibland är lika höga som den lön personen skulle få om han hade arbete.)

Eftersom en viss grupp människor tror att full sysselsättning endast kan uppnås med inflation, accepteras inflation i Förenta staterna. Men folk diskuterar frågan: Ska vi ha sund valuta med arbetslöshet, eller inflation med full sysselsättning? Detta är i själva verket en helt förfelad analys.

För att behandla detta problem måste vi ställa frågan: Hur kan vi förbättra villkoren för arbetarna och för alla andra befolkningsgrupper? Svaret är: Genom att bibehålla en ohämmad arbetsmarknad och därigenom uppnå full sysselsättning. Vårt dilemma är: Ska marknaden bestämma lönerna, eller ska de bestämmas av påtryckningar och tvång från fackets sida? Vårt dilemma är *inte*: "Ska vi ha inflation eller arbetslöshet?"

Man argumenterar för denna felaktiga analys av problemet i England, i Europas industriländer och t.o.m. i Förenta staterna. Och somliga säger: "Se där, t.o.m. Förenta staterna har inflation. Varför skulle inte vi ha det också?"

Till dessa människor bör man först av allt svara: "Ett av en rik mans privilegier är att han har råd med dumhet mycket längre än en fattig." Och detta är Förenta staternas situation. Förenta staternas finanspolitik är mycket dålig, och den blir värre. Kanske Förenta staterna har råd med dumhet lite längre än en del andra länder.

Det viktigaste att komma ihåg är att inflationen inte beror på Gud, att den inte är någon naturkatastrof eller farsot. Inflationen är en *politik* – en medveten politik av människor som tillgriper inflation därför att de anser att den är ett mindre ont än arbetslöshet. Men faktum är att inflation, i det inte alltför långa loppet, *inte* botar arbetslöshet.

Inflationen är en politik. Och en politik kan ändras. Det finns därför ingen anledning att falla till föga för inflationen. Om man betraktar inflationen som ett ont, då måste man upphöra med att åstadkomma inflation. Man måste balansera statsbudgeten. Naturligtvis måste detta ha stöd av allmänna opinionen; de intellektuella måste hjälpa folket att förstå. Med den allmänna opinionens stöd är det definitivt möjligt för folkets valda representanter att överge inflationspolitiken.

Vi måste komma ihåg att i det långa loppet är vi kanske – eller säkert – alla döda. Men vi måste ordna våra jordiska angelägenheter under det korta lopp som är vårt levnadslopp på bästa möjliga sätt. Och en av de åtgärder som är nödvändiga för detta syfte är att överge inflationspolitiken.

Femte föreläsningen

Utlandsinvesteringar

Somliga kallar den ekonomiska frihetens program för ett negativt program. De säger: "Vad vill ni liberaler egentligen? Ni är emot socialism, statlig interventionism, inflation, fackföreningsvåld, skyddstullar... Ni säger 'nej' till allt."

Jag skulle vilja kalla detta påstående för en ensidig och grund formulering av problemet. Ty det är möjligt att formulera ett liberalt program på ett *positivt* sätt. Om en person säger: "Jag är emot censur", är han inte negativ; han är *för* att författare ska ha rätt att bestämma vad de ska publicera utan statlig inblandning. Detta är inte negativism, detta är just frihet. (När jag använder termen "liberal" med avseende på det ekonomiska systemet, menar jag givetvis liberal i ordets gamla *klassiska* bemärkelse.)

Idag betraktar de flesta människor de betydande skillnaderna i levnadsstandard mellan många länder som otillfredsställande. För tvåhundra år sedan var förhållandena i Storbritannien mycket värre än vad de är idag i Indien. Men briter av år 1750 kallade inte sig själva "underutvecklade" eller "efterblivna", eftersom de inte kunde jämföra förhållandena i sitt land med andra länder där de ekonomiska förhållandena var mer tillfredsställande. Idag tror folk i alla länder som inte har uppnått Förenta staternas genomsnittliga levnadsstandard att det är något fel på deras egen ekonomiska situation. Många av dessa länder kallar sig "utvecklingsländer", och som sådana ber de om hjälp från de så kallade utvecklade eller t.o.m. överutvecklade länderna.

Låt mig förklara hur det verkligen förhåller sig med denna situation. Levnadsstandarden är lägre i de så kallade utvecklingsländerna, därför att genomsnittsförtjänsten för samma typ av arbete är lägre i dessa länder än i vissa länder i Västeuropa, Kanada, Japan och framför allt Förenta staterna. Om vi försöker finna orsakerna till denna skillnad, måste vi inse att den inte beror på någon underlägsenhet hos arbetare eller andra anställda. Det råder bland vissa grupper av nordamerikanska arbetare en tendens att tro att de själva är bättre än andra – att det är deras egen förtjänst att de får högre löner än andra.

En amerikansk arbetare skulle bara behöva besöka något annat land – t.ex. Italien, varifrån många amerikanska arbetare kommit – för att upptäcka att det *inte* är hans personliga egenskaper utan förhållandena i landet som gör det möjligt för honom att tjäna högre lön. Om en person från Sicilien flyttar till Förenta staterna, kan han mycket snart tjäna den lön som är sedvanlig i Förenta staterna. Och om samme person återvänder till Sicilien, kommer han att upptäcka att hans besök i Förenta staterna inte har gett honom egenskaper som gör det möjligt för honom att tjäna högre lön på Sicilien än vad hans landsmän gör.

Inte heller kan man förklara denna ekonomiska situation genom att anta någon underlägsenhet hos företagen utanför Förenta staterna. Det är ett faktum att utanför Förenta staterna, Kanada, Västeuropa och vissa delar av Asien är fabrikernas utrustning och de tekniska metoder som används i stort sett underlägsna dem som finns i Förenta staterna. Men detta beror inte på okunnighet hos företagen i dessa "underutvecklade" länder. De vet mycket väl att fabriken i Förenta staterna och Kanada är mycket bättre utrustade. De vet själva allt de behöver veta om teknologi, och om de inte gör det har de möjlighet att lära sig vad de behöver veta i läroböcker och tekniska tidskrifter som sprider denna kunskap.

Återigen: skillnaden är inte personlig underlägsenhet eller okunnighet. Skillnaden ligger i kapitaltillgången, i den mängd kapitalvaror som är tillgänglig. Med andra ord är mängden investerat kapital per enhet av befolkningen större i de så kallade avancerade länderna än i utvecklingsländerna.

En affärsman kan inte betala en arbetare mer än det belopp som den anställdes arbete lägger till produktens värde. Han kan inte betala honom mer än vad kunderna är beredda att betala för denne enskilda arbetares *merarbete*. Om han betalar honom mer, kan han inte täcka sina omkostnader med vad han får från kunderna. Han ådrar sig förluster, och som jag gång efter annan påpekat och som alla vet, måste en affärsman som drar på sig förluster ändra sina affärsmetoder eller också gå i konkurs.

Ekonomerna beskriver detta sakförhållande genom att säga att "lönerna bestäms av arbetets marginalproduktivitet". Detta är bara ett annat uttryck för vad jag alldeles nyss har sagt. Det är ett

faktum att löneskalan bestäms av det belopp med vilket en persons arbete ökar produktens värde. Om en person arbetar med bättre och effektivare verktyg, då kan han på en timme utföra mycket mer än en person som arbetar en timme med mindre effektiva instrument. Det är uppenbart att hundra personer som arbetar i en amerikansk skofabrik, utrustade med de modernaste verktyg och maskiner, producerar mycket mer på samma tid än hundra skomakare i Indien, som måste arbeta med gammalmodiga verktyg och med mindre sofistikerade metoder.

Arbetsgivarna i alla dessa utvecklingsländer vet mycket väl att bättre verktyg skulle göra deras egna företag lönsammare. De skulle vilja bygga fler och bättre fabriker. Det enda som hindrar dem från att göra det är bristen på kapital. Skillnaderna mellan de mindre utvecklade och de mer utvecklade nationerna är en funktion av tiden: britterna började spara tidigare än alla andra nationer: de började också ackumulera kapital och investera det i näringslivet. Eftersom de började tidigare, rådde det högre levnadsstandard i Storbritannien när det i alla andra europeiska länder fortfarande rådde lägre levnadsstandard. Gradvis började alla de andra nationerna studera de brittiska förhållandena, och det var inte svårt för dem att upptäcka orsaken till Storbritanniens rikedom. Så de började imitera det brittiska näringslivets metoder.

Eftersom andra nationer började senare, och eftersom britterna inte slutade investera kapital, var skillnaden fortfarande stor mellan förhållandena i England och i dessa andra länder. Men så hände något som fick Storbritanniens försprång att försvinna.

Det som inträffade var den största händelsen i 1800-talets historia, och detta betyder inte bara i ett enskilt lands historia. Denna stora händelse var uppkomsten av *utlandsinvesteringar* under 1800-talet. År 1817 tog den store brittiske ekonomen Ricardo det fortfarande för givet att kapital bara kunde investeras inom ett lands gränser. Han tog det för givet att kapitalisterna inte skulle försöka investera utomlands. Men några årtionden senare började kapitalinvesteringar utomlands att spela en betydande roll i världens affärer.

Utan kapitalinvesteringar skulle det ha varit nödvändigt för mindre utvecklade nationer än Storbritannien att börja med samma metoder och samma teknologi som britterna hade börjat med i början och mitten av 1700-talet och sedan långsamt, steg för steg – alltid långt under den brittiska ekonomins tekniska nivå – försöka imitera vad britterna hade gjort.

Det skulle ha tagit många, många årtionden för dessa länder att nå upp till samma tekniska utvecklingsstandard som Storbritannien hade uppnått hundra år eller mer före dem. Men den stora händelse som hjälpte alla dessa länder var utlandsinvesteringar.

Utlandsinvesteringar betydde att brittiska kapitalister investerade brittiskt kapital i andra delar av världen. De investerade först i de europeiska länder som, sett med brittiska ögon, hade brist på kapital och låg efter i sin utveckling. Det är ett välkänt faktum att järnvägarna i de flesta länder i Europa, och också i Förenta staterna, byggdes med hjälp av brittiskt kapital. Ni vet att samma sak skedde i detta land, i Argentina.

Gasbolagen i alla Europas städer var också brittiska. Vid mitten av 1870-talet kritiserade en brittisk författare och poet sina landsmän. Han sade: "Britterna har förlorat sin gamla vigör, och de har inte längre några nya idéer. De är inte längre någon viktig eller ledande nation i världen." På detta svarade Herbert Spencer, den store sociologen: "Se på den europeiska kontinenten. Alla Europas huvudstäder har ljus därför att ett brittiskt gasbolag förser dem med gas." Detta var förstås under den epok av gasljus som nu förefaller oss så fjärran. Och Herbert Spencer vidareutvecklade sitt svar till denne brittiske kritiker: "Ni säger att tyskarna ligger långt före Storbritannien. Men se på Tyskland. T.o.m. Berlin, det tyska rikets och den tyska andens huvudstad skulle ligga i mörker, om inte ett brittiskt gasbolag hade invaderat landet och lyst upp gatorna."

På samma sätt utvecklade det brittiska kapitalet järnvägarna och många industribranscher i Förenta staterna. Och så länge som ett land importerar kapital är dess bytesbalans givetvis vad icke-ekonomerna kallar "ogynnsam". Detta betyder att det importerar mer än det exporterar. Orsaken till Storbritanniens "gynnsamma bytesbalans" var att de brittiska fabrikerna skickade utrustning av många slag till Förenta staterna, och denna utrustning betalades inte med något annat än aktier i amerikanska bolag. Denna period i Förenta staternas historia varade i stort sett fram till 1890-talet.

Men när Förenta staterna med hjälp av brittiskt kapital – och senare med hjälp av sin egen pro-kapitalistiska politik – utvecklade sitt eget ekonomiska system på ett sätt som saknar motstycke, började amerikanerna köpa tillbaka det aktiekapital som de förut hade sålt till utlänningar. Då fick Förenta staterna ett exportöverskott. Skillnaden betalades genom import – genom repatriering, som det kallades – av amerikanska stamaktier.

Denna period varade till första världskriget. Vad som hände senare är en annan historia. Denna handlar om amerikanska subsidier till de krigförande länderna under, mellan och efter de båda världskrigen: de lån och investeringar som Förenta staterna gjorde i Europa, förutom lend-lease¹⁷, u-hjälp, Marshallplanen, livsmedel som skickades utomlands och andra subsidier. Jag vill betona detta, eftersom folk ibland tror att det är skamligt eller förnedrande att ha utländskt kapital i arbete i sitt land. Ni måste inse att i alla länder utom England har utländska kapitalinvesteringar spelat en betydande roll i utvecklingen av moderna industrier.

Om jag säger att utlandsinvesteringar var 1800-talets största historiska händelse, måste ni tänka på alla de saker som inte kunde ha kommit till om det inte hade funnits utlandsinvesteringar. Alla järnvägar, hamnar, fabriker och gruvor i Asien, och Suezkanalen, och mycket annat på västra halvklotet skulle inte ha byggts, om det inte hade funnits utlandsinvesteringar.

Utlandsinvesteringar görs i förväntan att de inte kommer att exproprieras. Ingen skulle investera något, om han i förväg visste att någon skulle expropriera hans investeringar. Vid den tid då dessa utlandsinvesteringar gjordes, under 1800-talet och i början av 1900-talet, var det inte tal om någon expropriering. Somliga länder visade från början en viss fientlighet mot utländskt kapital, men till största delen insåg de mycket väl att de erhöll enorma fördelar från dessa utlandsinvesteringar.

I vissa fall gjordes dessa utlandsinvesteringar inte direkt till utländska kapitalister, utan indirekt, genom lån till den utländska regeringen. Då var det regeringen som använde pengarna till investeringar. Så var t.ex. fallet i Ryssland. Av rent politiska skäl investerade fransmännen under de tjugo åren närmast före första världskriget ungefär tjugo miljoner guldfrancs i Ryssland, och lånade huvudsakligen ut dem till den ryska regeringen. Alla den ryska regeringens stora företag – t.ex. den järnväg som förbinder Ryssland från Uralbergen med Stilla havet, genom Sibiriens is och snö – byggdes huvudsakligen med utländskt kapital som lånats ut till den ryska regeringen. Ni inser väl att fransmännen inte antog att det en dag skulle komma en kommunistisk rysk regering som helt enkelt skulle kungöra att den inte tänkte betala tillbaka de skulder som dess företrädare, tsarregimen, hade ådragit sig.

Med första världskriget började en period av världsomfattande öppen krigföring mot utlandsinvesteringar. Eftersom det inte finns något sätt att hindra en regering från att expropriera utländskt kapital, finns det praktiskt taget inget lagligt skydd för utlandsinvesteringar i dagens värld. Kapitalisterna förutsåg inte detta. Om de kapitalister som exporterade kapital hade insett detta, skulle alla utlandsinvesteringar ha upphört för fyrtio eller femtio år sedan. Men kapitalisterna trodde inte att något land skulle vara så oetiskt att det skulle vägra betala en skuld eller expropriera och konfiskera utländskt kapital. Med dessa handlingar började ett nytt kapital i världens ekonomiska historia.

Men denna stora period under 1800-talet, då utländskt kapital hjälpte till att i alla delar av världen utveckla moderna metoder för transport, industri, gruvsdrift och jordbruk, tog slut, och en ny epok inleddes, under vilken regeringar och politiska partier betraktade den utländske investeraren som en *exploatör* som borde utvisas ur landet.

I denna anti-kapitalistiska attityd var ryssarna inte de enda syndarna. Kom t.ex. ihåg exproprieringen av de amerikanska oljefälten i Mexiko och allt vad som har hänt i *detta* land (Argentina), vilket jag inte behöver diskutera här.

Situationen i världen idag, vilken skapats av systemet att expropriera utländskt kapital, består antingen i direkt expropriering eller i indirekt expropriering genom reglering av valutakurserna eller diskriminerande skatter. Detta är huvudsakligen ett problem för utvecklingsländerna.

---

¹⁷) Lend-lease-lagen ("låne- och uthyrningslagen") av år 1941 gav Förenta staternas president befogenhet att lämna materiell hjälp till varje nation vars försvar ansågs vitalt för Förenta staternas säkerhet. Ö.a.

Ta t.ex. den största av dessa nationer: Indien. Under det brittiska systemet investerades kapital – huvudsakligen brittiskt, men också från andra europeiska länder – i Indien. Och brittena exporterade också någonting annat till Indien som måste nämnas i detta sammanhang, nämligen moderna metoder att bekämpa smittsamma sjukdomar. Resultatet blev en enorm ökning av Indiens folkmängd och en motsvarande ökning av landets svårigheter. Ställd inför denna allt svårare situation tillgrip Indien expropriering som en metod att handskas med sina problem. Men det var inte alltid fråga om direkt expropriering; regeringen trakasserade utländska kapitalister och lade hinder i vägen för deras investeringar på ett sådant sätt att dessa utländska investerare tvingades sälja ut.

Indien kunde förstås ackumulera kapital med en annan metod: genom *inhemsk* kapitalackumulation. Men Indien är lika fientligt mot inhemsk kapitalackumulation som mot utländska kapitalister. Den indiska regeringen säger att den vill industrialisera Indien, men vad den verkligen syftar till är att ha *socialistiska* företag.

För några år sedan utgav den ryktbare statsmannen Jawaharlal Nehru en samling av sina tal. Boken publicerades i avsikt att göra utlandsinvesteringar i Indien attraktivare. Den indiska regeringen är inte emot utländskt kapital *innan* det investeras. Fientligheten börjar först när det *redan är* investerat. I denna bok – och jag citerar ordagrant – säger mr Nehru: "Naturligtvis vill vi socialisera. Men vi är inte emot privat företagsamhet. Vi önskar på allt sätt uppmuntra privat företagsamhet. Vi vill lova de företagare som investerar i vårt land att vi inte tänker expropriera eller socialisera dem på tio år, ja kanske ännu längre." Och han menade att detta var en inbjudan att komma till Indien!

Problemet är – som ni vet – inhemsk kapitalackumulation. I alla länder har man idag mycket höga bolagsskatter. I själva verket blir bolagen dubbelbeskattade. Först beskattas bolagens vinster mycket kraftigt, och sedan beskattas de utdelningar bolagen betalar till sina aktieägare en gång till. Och denna beskattning är progressiv.

Progressiv beskattning av inkomster och vinster betyder att just de delar av inkomsten som folk skulle ha sparat och investerat beskattas bort. Ta t.ex. Förenta staterna. För några år sedan hade man en skatt på "övervinster" som innebar att av en intjänad dollar behöll bolaget endast arton cent. När dessa arton cent betalades ut till aktieägarna, måste de som innehade ett stort antal aktier betala ytterligare sextio eller åttio eller ännu högre procent i skatt. Av en dollars vinst fick de behålla omkring sju cent, och nittiotre cent gick till staten. Av dessa nittiotre procent skulle merparten ha sparats och investerats. I stället använde staten dem för löpande utgifter. Detta är Förenta staternas politik.

Jag tror jag har gjort klart att Förenta staternas politik inte är något exempel för andra länder att ta efter. Denna Förenta staternas politik är värre än dålig – den är *vansinnig*. Det enda jag vill tillägga är att ett rikt land inte har råd med mer dålig politik än ett fattigt land. I Förenta staterna sker det trots alla dessa beskattningsmetoder fortfarande en viss ytterligare kapitalackumulation och investering varje år, och därför råder det fortfarande en trend mot förbättrad levnadsstandard.

Men i många andra länder är problemet mycket kritiskt. Det förekommer inget – eller inte tillräckligt – inhemskt sparande, och kapitalinvesteringarna från utlandet reduceras allvarligt av att dessa länder är öppet fientliga mot utlandsinvesteringar. Hur kan de tala om industrialisering, om nödvändigheten att anlägga nya fabriker, att förbättra livsvillkoren, att höja levnadsstandarden, att höja lönerna, att förbättra transportväsendet, om dessa länder gör saker som får rakt motsatt effekt? Vad deras politik i själva verket åstadkommer är att hindra eller fördröja ackumulationen av inhemskt kapital och lägga hinder i vägen för utländskt kapital.

Slutresultatet är definitivt mycket dåligt. En sådan situation måste leda till förlorat förtroende, och misstron mot utlandsinvesteringar blir nu allt större i världen. Även om berörda länder omedelbart skulle ändra sin politik och göra alla möjliga utfästelser, är det mycket tvivelaktigt om de återigen ska kunna inspirera utländska kapitalister att investera.

Det finns förstås metoder att undvika denna konsekvens. Man skulle kunna stifta internationella lagar (inte bara avtal) om att undandra utlandsinvesteringar från de enskilda nationernas jurisdiktion. Detta är någonting som FN skulle kunna göra. Men FN är helt enkelt en mötesplats för meningslösa diskussioner. Men om man inser den enorma vikten av utlandsinvesteringar, och om man inser att utlandsinvesteringar är det enda som kan leda till en förbättring av de politiska och ekonomiska förhållandena i världen, borde man kunna försöka åstadkomma något slags internationell lagstiftning.

Detta är ett tekniskt juridiskt problem, som jag nämner bara för att visa att situationen inte är hopplös. Om världen verkligen vill göra det möjligt för utvecklingsländerna att höja sin levnadsstandard till amerikansk nivå, då kan det göras. Det är bara nödvändigt att inse *hur* det kan göras.

Det fattas bara en sak för att göra utvecklingsländerna lika välmående som Förenta staterna: *kapital* – plus givetvis friheten att använda det under marknadens disciplin och inte under statens disciplin. Dessa nationer måste ackumulera inhemskt kapital, och de måste göra det möjligt för utländskt kapital att komma in i dessa länder.

När det gäller utvecklingen av inhemskt sparande är det nödvändigt att återigen nämna att inhemskt sparande av befolkningens massor förutsätter en stabil penninghet. Detta betyder avsaknad av *varje* slag av inflation.

En stor del av det arbetande kapitalet i de amerikanska företagen ägs av arbetarna själva och av andra människor med blygsamma tillgångar. Miljarder och åter miljarder av sparpengar, obligationer och försäkringspengar medverkar i dessa företag. På den amerikanska penningmarknaden idag är det inte längre bankerna utan försäkringsbolagen som är de största penningutlånarna. Och försäkringsbolagens pengar är – inte juridiskt men ekonomiskt – de försäkrades egendom. Och praktiskt taget varenda människa i Förenta staterna är försäkrad på ett eller annat sätt.

Förutsättningen för större ekonomisk jämlikhet i världen är industrialisering. Och denna är möjlig endast genom ökade kapitalinvesteringar, genom ökad kapitalackumulation. Ni kanske förvånas över att jag inte har nämnt en åtgärd som betraktas som en av de främsta metoderna att industrialisera ett land. Jag menar... protektionism. Men tullar och valutaregleringar är inget annat än en metod att *hindra* ett lands import av kapital och dess industrialisering. Det enda sättet att öka industrialiseringen är att ha mer kapital. Protektionismen kan endast avleda investeringarna från en affärsbransch till någon annan.

Protektionismen som sådan lägger i själva verket ingenting till ett lands kapital. För att starta en ny fabrik behöver man kapital. För att förbättra en redan existerande fabrik behöver man kapital och inte en skyddstull.

Jag vill inte diskutera hela problemet med frihandel kontra protektionism. Jag hoppas att de flesta av era läroböcker i ekonomi framställer det på ett korrekt sätt. Skyddstullar ändrar inte den ekonomiska situationen i ett land till det bättre. Och något som *definitivt* inte ändrar den till det bättre är fackföreningsrörelsen. Om förhållandena är otillfredsställande, om lönerna är låga, om lönearbetaren i ett land ser på Förenta staterna och läser om hur det ser ut där, om han ser på bio att genomsnittssamerikanens hem är utrustat med alla moderna bekvämligheter, kan han bli avundsjuk. Han har all rätt i världen att säga: "Vi borde ha det likadant." Men det enda sättet att uppnå detta är genom en ökning av kapitalet.

Fackföreningarna använder våld mot företagen och mot sådana som de kallar strejkbrytare. Trots sin makt och sitt våld kan fackföreningarna emellertid inte höja lönerna kontinuerligt för alla lönearbetare. Lika ineffektiva är statliga påbud som fastställer minimilöner. Vad fackföreningarna faktiskt *åstadkommer* (om de lyckas med att höja lönerna) är permanent, varaktig arbetslöshet.

Men facket kan inte industrialisera landet, det kan inte höja arbetarnas levnadsstandard. Och detta är den springande punkten: man måste inse att alla politiska åtgärder i ett land som önskar förbättra sin levnadsstandard måste inriktas på att öka det investerade kapitalet per capita. Denna kapitalinvestering per capita ökar fortfarande i Förenta staterna, trots all den dåliga politik som förs där. Och detsamma gäller om Kanada och om vissa av länderna i Västeuropa. Men den minskar tyvärr i sådana länder som Indien.

Vi läser varje dag i tidningarna att världens folkmängd ökar med kanske 45 miljoner – eller ännu mer – per år. Och hur ska detta sluta? Vad kommer resultaten och konsekvenserna att bli? Kom ihåg vad jag sagt om Storbritannien. År 1750 trodde britterna att sex miljoner utgjorde en enorm överbefolkning av de brittiska öarna, och att de var på väg mot hungersnöd och andra hemsökelse. Men alldeles före det förra världskriget, år 1939, bodde femtio miljoner människor på de brittiska öarna, och levnadsstandarden var ojämförligt högre än den hade varit 1750. Detta var resultatet av det som kallas industrialisering – en tämligen inadekvat term.

Storbritanniens framåtskridande åstadkoms genom en ökning av kapitalinvesteringen per capita. Som jag sagt förut finns det bara ett sätt för en nation att uppnå välstånd: om man ökar kapitalet, ökar man arbetets marginalproduktivitet, och effekten blir att reallönerna stiger.

I en värld utan migrationsbarriärer skulle det över hela världen råda en tendens till utjämning av lönerna. Om det inte funnes några migrationsbarriärer idag, skulle förmodligen tjugo miljoner människor försöka nå Förenta staterna varje år för att få högre lön. Detta inflöde skulle sänka lönerna i Förenta staterna och höja dem i andra länder.

Jag har inte tid att behandla detta problem med migrationsbarriärer. Men jag vill ändå säga att det finns en annan metod att utjämna lönerna över hela världen. Denna andra metod, som fungerar i avsaknad av friheten att migrera, är *kapitalmigration*. Kapitalister har en tendens att röra sig mot de länder där det finns gott om tillgänglig arbetskraft och där arbetarna är resonliga. Och därigenom att de för med sig kapital till dessa länder, åstadkommer de en tendens till högre löner. Så har det fungerat i det förflutna, och på samma sätt kommer det att fungera i framtiden.

När brittiskt kapital först investerades i exempelvis Österrike eller Bolivia, var lönerna där mycket, mycket lägre än i Storbritannien. Men dessa nyinvesteringar åstadkom en trend mot högre löner i dessa länder. Och en sådan tendens rådde över hela världen. Det är ett mycket välkänt faktum att så snart som t.ex. United Fruit flyttade till Guatemala blev resultatet en allmän tendens till högre löner, och det började med de löner United Fruit betalade, vilket sedan gjorde det nödvändigt för andra arbetsgivare att också de betala högre löner. Därför finns det alls inget skäl att se pessimistiskt på de "underutvecklade" ländernas framtid.

Jag håller fullkomligt med kommunisterna och fackföreningarna när de säger: "Vad som behövs är en höjning av levnadsstandarden." För en kort tid sedan, i en bok som gavs ut i Förenta staterna, sade en professor: "Nu har vi tillräckligt av allt, så varför ska människorna i världen fortfarande arbeta så hårt? Vi har ju redan allt." Jag tvivlar inte på att denne professor har allt. Men det finns andra människor i andra länder, och likaså många människor i Förenta staterna, som önskar och som borde ha en högre levnadsstandard.

Utanför Förenta staterna – i Latinamerika, och än mer i Asien och Afrika – önskar alla se förbättrade förhållanden i sitt eget land. Högre levnadsstandard leder också till högre standard på kulturen och civilisationen.

Så jag håller fullkomligt med om att slutmålet är att höja levnadsstandarden överallt. Men jag är oenig i fråga om de mått och steg som ska vidtas för att nå detta mål. Vilka mått och steg leder till detta mål? Inte protektionism, inte statlig inblandning, inte socialism och förvisso inte fackföreningsvåld (något som eufemistiskt kallas kollektiva förhandlingar, men som i själva verket är förhandlingar *under pistolhot*).

För att uppnå detta mål finns det, som jag ser det, bara en väg! Det är en långsam metod. Somliga kanske säger att den är alltför långsam. Men det finns inga genvägar till något jordiskt paradiset. Det tar tid, och man måste arbeta. Men det tar inte så lång tid som folk tror, och till sist kommer en utjämning att ske.

Omkring 1840, i västra delen av Tyskland – i Schwaben och Württemberg, som var ett av de mest industrialiserade områdena i världen – sade man: "Vi kan aldrig nå upp till briterernas nivå. Engelsmännen har ett försprång, och de kommer alltid att ligga före oss." Trettio år senare sade britererna: "Vi kan inte klara av den här tyska konkurrensen, vi måste göra något åt den." Vid den tiden befann sig förstås tysk standard i snabbt stigande och närmade sig redan då brittisk standard. Och idag är den tyska inkomsten per capita inte alls lägre än den brittiska.

Mitt i Europa ligger ett litet land, Schweiz, som naturen har varit mycket njugg emot. Det har inga kolgruvor, inga mineraler och inga naturtillgångar. Men dess folk har under århundradenas lopp ständigt fört en kapitalistisk politik. Det har frambringat den högsta levnadsstandarden på den europeiska kontinenten, och landet rankas som ett av världens stora civilisationscentra. Jag kan inte se varför ett land som Argentina – som är mycket större än Schweiz både till folkmängden och till ytan – inte skulle kunna uppnå samma höga levnadsstandard efter några år av bra politik. Men – som jag har påpekat – politiken måste vara bra.

Sjätte föreläsningen

Politik och idéer

Under upplysningstiden, under de år då nordamerikanerna lade grunden för sin självständighet, och några år senare, då de spanska och portugisiska kolonierna förvandlades till självständiga nationer, var den förhärskande stämningen inom den västerländska civilisationen optimistisk. På den tiden var alla filosofer och statsmän helt övertygade om att de levde i början av en ny tidsålder, en tid av välstånd, framåtskridande och frihet. I dessa dagar väntade man sig att de nya politiska institutionerna – de konstitutionella representativa regeringar som inrättats i Europas och Amerikas fria nationer – skulle ha en mycket välgörande inverkan, och att den ekonomiska friheten kontinuerligt skulle förbättra mänsklighetens materiella villkor.

Vi vet mycket väl att somliga av dessa förväntningar var alltför optimistiska. Visserligen är det sant att vi under 1800- och 1900-talen har upplevt en makalös förbättring av de ekonomiska villkoren, som gjort det möjligt för en mycket större befolkning att leva med mycket högre levnadsstandard. Men vi vet också att många av 1700-talsfilosofernas förhoppningar har kommit på skam – förhoppningarna om att det inte skulle bli några fler krig och att revolutioner skulle bli onödiga. Dessa förväntningar har inte infriats.

Under 1800-talet var det en period då krigen minskade både i antal och i grymhet. Men på 1900-talet har krigsandan blomstrat upp på nytt, och vi kan tämligen säkert säga att vi ännu inte har sett slutet på de prövningar som mänskligheten måste genomlida.

De konstitutionella system som infördes vid slutet av 1700-talet och början av 1800-talet har gjort mänskligheten besviken. De flesta människor – liksom de flesta författare – som har behandlat detta problem tycks tro att det inte har funnits något samband mellan den ekonomiska och den politiska sidan av problemet. De tenderar därför att tala långt och länge om parlamentarismens – eller folkrepresentationens – förfall, som om detta fenomen vore fullständigt oavhängigt av den ekonomiska situationen och de ekonomiska idéer som bestämmer människornas aktivitet.

Men något sådant oberoende existerar inte. Människan är inte en varelse som har dels en ekonomisk och dels en politisk sida, utan något samband dem emellan. Det som kallas frihetens förfall, den konstitutionella regeringens och de representativa institutionernas förfall, är i själva verket följden av en radikal förändring i de ekonomiska och politiska idéerna. De politiska händelserna är den oundvikliga konsekvensen av förändringen i den ekonomiska politiken.

De idéer som vägledde de statsmän, filosofer och jurister som på 1700-talet och början av 1800-talet lade grunden till det nya politiska systemet utgick från antagandet att alla anständiga medborgare inom en nation har samma slutmål. Detta slutmål, mot vilket alla anständiga människor borde sträva, var hela nationens välfärd, och också andra nationers välfärd – ty dessa moraliska och politiska ledare var helt och fullt övertygade om att en fri nation inte har något intresse av erövringar. De menade att partistrider bara var naturliga, att det var fullkomligt normalt att det förekom meningsskiljaktigheter beträffande det bästa sättet att sköta statens angelägenheter.

De människor som hade liknande idéer om ett problem samarbetade, och detta samarbete kallades ett parti. Men ett partis struktur var inte permanent. Den var inte beroende av de enskilda individernas ställning inom hela samhällsstrukturen. Den kunde ändras om folk insåg att deras ursprungliga inställning var grundad på felaktiga antaganden, på felaktiga idéer. Utifrån denna synvinkel betraktade många diskussionerna i valkampanjerna, och senare i de lagstiftande församlingarna, som en viktig politisk faktor. Parlamentsledamöternas tal betraktades inte som blotta proklamationer inför världen om vad ett politiskt parti ville. De betraktades som försök att övertyga motståndargrupper om att talarens egna idéer var riktigare och bättre bidrog till det allmänna bästa än de idéer som man hade hört förut.

Politiska tal, tidningsledare, pamfletter och böcker skrevs i syfte att övertyga. Det fanns föga skäl att tro att man inte skulle kunna övertyga majoriteten om att ens egen inställning var absolut korrekt, om ens idéer var sunda. Det var ur denna synvinkel som de konstitutionella reglerna skrevs i de lagstiftande församlingarna vid början av 1800-talet.

Men i detta låg underförstått att regeringen inte skulle lägga sig i de ekonomiska förhållandena på marknaden. Det låg underförstått att alla medborgare hade endast ett politiskt mål: landets och hela nationens välfärd. Och det är just denna sociala och ekonomiska filosofi som interventionismen har ersatt. Interventionismen har frambringat en helt annan filosofi.

Enligt de interventionistiska idéerna är det regeringens plikt att stödja, subventionera och ge privilegier till speciella grupper. 1800-talsstatsmännens idé var att lagstiftarna hade speciella idéer om det allmänna bästa. Men vad vi har idag, vad vi idag, praktiskt taget utan undantag, ser i det politiska livets verklighet, i alla de länder i världen där det inte helt enkelt råder kommunistisk diktatur, är en situation där det inte längre finns några verkliga politiska partier i ordets gamla, klassiska bemärkelse, utan blott och bart *påtryckningsgrupper*.

En påtryckningsgrupp är en grupp människor som vill tillskansa sig något speciellt privilegium på bekostnad av den övriga nationen. Detta privilegium kan bestå av en skyddstull på konkurrerande importvaror, det kan bestå av en subvention, det kan bestå av lagar som hindrar andra från att konkurrera med påtryckningsgruppens medlemmar. I vilket fall som helst ger det påtryckningsgruppens medlemmar en speciell position. Det ger dem något som förvägras eller – enligt påtryckningsgruppens idéer – borde förvägras andra grupper.

I Förenta staterna är gamla tiders tvåpartisystem till synes fortfarande intakt. Men detta är bara ett kamouflage för den verkliga situationen. I själva verket bestäms det politiska livet i Förenta staterna – liksom i alla andra länder – av påtryckningsgruppernas kamp och aspirationer. I Förenta staterna finns det fortfarande ett republikanskt och ett demokratiskt parti, men i vart och ett av dessa partier finns det representanter för påtryckningsgrupperna. Dessa representanter för påtryckningsgrupper är mer intresserade av att samarbeta med representanter för samma påtryckningsgrupp i motståndarpartiet än av sina egna partikamraters ansträngningar.

Jag ska ge ett exempel: om man talar med folk i Förenta staterna som verkligen känner till hur kongressen arbetar, säger de: "Den här personen, den här kongressledamoten, representerar silvergruppernas intressen." Eller också säger de att någon annan representerar veteodlarna.

Naturligtvis är var och en av dessa påtryckningsgrupper med nödvändighet en minoritet. I ett system som grundar sig på arbetsdelning måste varje speciell grupp som är ute efter privilegier vara en minoritet. Och en minoritet har aldrig någon chans att nå framgång, om den inte samarbetar med andra liknande minoriteter, liknande påtryckningsgrupper. I de lagstiftande församlingarna försöker de få till stånd en koalition mellan olika påtryckningsgrupper, så att de kan bli en majoritet. Men efter en tid kan den här koalitionen falla sönder, eftersom det finns problem där det är omöjligt att nå enighet med andra påtryckningsgrupper, och nya koalitioner av påtryckningsgrupper bildas.

Det var detta som inträffade i Frankrike 1871, en situation som historikerna bedömde som "tredje republikens förfall". Det var inte något förfall för den tredje republiken, det var helt enkelt en exemplifiering av att systemet med påtryckningsgrupper inte är ett system som med framgång kan tillämpas för att styra en stor nation.¹⁸

Det finns i de lagstiftande församlingarna representanter för vete, för kött, för silver och för olja, men först och främst för de olika fackföreningarna. Endast ett är *inte* representerat i den lagstiftande församlingen: nationen som helhet. Det är bara ett fåtal som tar parti för nationen som helhet. Och alla problem, t.o.m. de utrikespolitiska, ses ur de speciella påtryckningsgruppernas synvinkel.

I Förenta staterna har vissa av de mer glesbefolkade delstaterna ett intresse av priset på silver. Men det är inte alla i dessa delstater som har intresse av det. Ändå har Förenta staterna i många årtionden lagt ut en avsevärd summa pengar, på skattebetalarnas bekostnad, för att köpa silver till ett pris över marknadspriset. Ett annat exempel: i Förenta staterna är endast en liten del av befolkningen sysselsatt i jordbruket; återstoden av befolkningen består av konsumenter – men inte producenter – av jordbruksprodukter. Ändå för Förenta staterna en politik som går ut på att lägga ut miljard efter miljard för att hålla priserna på jordbruksprodukter ovanför det potentiella marknadspriset.

---

¹⁸⁾ Vad som åsyftas i detta stycke måste rimligen vara den situation som rådde i Frankrike under perioden 1870–1940, den period som kallas "tredje republiken". Ö.a.

Man kan inte säga att detta är en politik som gynnar en liten minoritet, för dessa jordbruksintressen är inte enhetliga. Den mjölkproducerande bonden är inte intresserad av högre priser på spannmål; han skulle tvärtom föredra lägre priser på sådana produkter. En kycklinguppfödare vill ha lägre pris på kycklingfoder. Det finns många oförenliga specialintressen inom denna grupp. Och ändå möjliggör förslagen diplomati i kongresspolitiken att små minoritetsgrupper erhåller privilegier på majoritetens bekostnad.

En situation som är speciellt intressant i Förenta staterna gäller socker. Kanske bara var femhundra amerikanska har intresse av högre pris på socker. Förmodligen vill de andra 499 ha lägre pris på socker. Ändå går Förenta staternas politik helt och hållet ut på att genom skyddstullar och andra specialåtgärder åstadkomma ett högre pris på socker. Denna politik är inte bara till förfång för de 499 sockerkonsumenternas intressen, utan skapar också ett mycket allvarligt utrikespolitiskt problem för Förenta staterna. Utrikespolitiken syftar till samarbete med alla andra amerikanska republiker, och somliga av dessa har ett intresse av att sälja socker till Förenta staterna. De skulle vilja sälja i större mängder. Detta illustrerar hur påtryckningsgruppernas intressen t.o.m. kan bestämma en nations utrikespolitik.

I årtal har människor världen över skrivit om demokrati – om folklig, representativ regering. De har klagat över dess otillräckligheter, men den demokrati som de kritiserar är endast den demokrati under vilken *interventionism* är landets styrande politik.

Idag kan man höra folk säga: "I början av 1800-talet, i Frankrikes, Englands och Förenta staternas och andra nationers lagstiftande församlingar, hölls det tal om mänsklighetens stora problem. De kämpade mot tyranni, för frihet, för samverkan med alla andra fria nationer. Men nuförtiden är vi mer praktiska i våra lagstiftande församlingar!"

Visst är vi mer praktiska. Idag talar man inte om frihet: man talar om *ett högre pris på jordnötter*. Om detta är praktiskt, då har förstås de lagstiftande församlingarna förändrats avsevärt, men inte till det bättre.

Dessa politiska förändringar som interventionismen åstadkommit har avsevärt försvagat nationernas och representanternas förmåga att motstå diktatorers aspirationer och tyranners operationer. De lagstiftande representanter som bara bekymrar sig om att tillgodose de väljare som, exempelvis, vill ha höga priser på socker, mjölk och smör och ett lågt pris på vete (subventionerat av staten) kan endast representera folket på ett mycket svagt sätt; de kan aldrig representera *alla* sina väljare.

De väljare som är *för* sådana privilegier inser inte att det också finns motståndare som önskar det motsatta och som hindrar *deras* representanter att nå full framgång.

Detta system leder också å ena sidan till en ständig ökning av de offentliga utgifterna och gör det å andra sidan svårare att ta ut skatter. Dessa representanter för påtryckningsgrupper vill ha många speciella privilegier för sina påtryckningsgrupper, men de vill inte belasta sina anhängare med en alltför tung skattebörd.

Det var inte avsikten hos dem som på 1700-talet grundlade det moderna konstitutionella styrelseskicket att en lagstiftare skulle representera, *inte* hela nationen utan endast sin egen valkrets särskilt intressen; detta var en av interventionismens konsekvenser. Den ursprungliga idén var att varje medlem av den lagstiftande församlingen *skulle* representera hela nationen. Han valdes i en speciell valkrets endast därför att han var känd där och därför valdes av folk som hade förtroende för honom.

Men det var inte avsikten att han skulle ge sig in i politiken för att utverka något speciellt för sin valkrets, att han skulle begära en ny skola eller ett nytt sjukhus eller mentalsjukhus – och därmed orsaka en avsevärd ökning av de offentliga utgifterna inom sitt distrikt. Påtryckningsgruppernas politik förklarar varför det är nästan omöjligt för alla regeringar att hejda inflationen. Så snart som de valda ämbetsmännen försöker begränsa och sätta tak på utgifterna, kommer de som stöder särskilt intressen, som har fördel av speciella poster i budgeten, och förklarar att *det här* speciella projektet inte kan genomföras, eller att *det där* måste utföras.

Diktatur är givetvis ingen lösning på ekonomins problem, precis som det inte är något svar på frihetens problem. En diktator kanske börjar med att ge löften av alla de slag, men eftersom han är diktator kommer han inte att hålla sina löften. Han kommer i stället omedelbart att undertrycka yttrande-

friheten, så att tidningar och parlamentariska debattörer inte ska kunna påpeka – dagar, månader eller år efteråt – att han sade något annat den första dagen av sin diktatur än han sade senare.

Den fasansfulla diktatur som ett så stort land som Tyskland måste genomlida för inte så länge sedan kommer lätt i tankarna, när vi betraktar frihetens tillbakagång i så många länder idag. Som en följd härav talar man nu om frihetens förfall och om vår civilisations tillbakagång.

Folk säger att varje civilisation till sist måste gå under och falla i ruiner. Denna idé har eminenta anhängare. En av dessa var en tysk lärare vid namn Spengler¹⁹. Och en annan, mycket mer välkänd, var den engelske historikern Toynbee.²⁰ De säger oss att vår civilisation nu är gammal. Spengler jämförde civilisationerna med växter som växer och växer, men som till sist upphör att leva. Likadant, säger han, är det med civilisationerna. Denna metafor som liknar en civilisation med en växt är fullständigt godtycklig.

Först och främst är det i mänsklighetens historia mycket svårt att skilja mellan olika, av varandra oberoende civilisationer. Civilisationer är inte oberoende; de är *sinsemellan beroende*, de influerar ständigt varandra. Man kan därför inte tala om en viss civilisations nedgång på samma sätt som man kan tala om en viss växts död.

Men även om man vederlägger Spenglers och Toynbees läror, kvarstår ändå en mycket populär jämförelse: jämförelsen mellan civilisationer i förfall. Det är förvisso sant att romarriket under andra århundradet e.Kr. utgjorde grogrund för en mycket blomstrande civilisation, att det i de delar av Europa, Asien och Afrika där romarriket härskade rådde en mycket hög civilisation. Det rådde också en mycket hög *ekonomisk* civilisation, grundad på en viss grad av arbetsdelning. Även om den förefaller rätt primitiv i jämförelse med våra förhållanden idag, var den icke desto mindre anmärkningsvärd. Denna civilisation nådde den högsta grad av arbetsdelning som någonsin uppnåts före den moderna kapitalismen. Det är icke desto mindre sant att denna civilisation föll sönder, speciellt på 200-talet. Detta sönderfall inom det romerska riket gjorde det omöjligt för romarna att motstå aggression utifrån. Fastän denna aggression inte var värre än den som romarna slagit tillbaka gång efter annan under de föregående århundradena, kunde de inte motstå den längre efter vad som hade skett inom romarriket.

Vad var det som hade skett? Vad var problemet? Vad var det som orsakade imperiets sönderfall, fastän det i varje hänseende hade uppnått den högsta civilisation som någonsin uppnåts före 1700-talet? Sanningen är att det som förstörde denna antika civilisation var något som nästan identiskt liknade de faror som hotar vår civilisation idag: å ena sidan *interventionism*, och å andra sidan *inflation*. Romarrikets interventionism bestod i att romarriket, liksom grekerna före dem, inte avstod från prisregleringar. Denna prisreglering var mild, praktiskt taget utan några konsekvenser, ty i århundraden försökte man inte sänka priserna under marknadsnivån.

Men när inflationen satte igång på 200-talet, hade de stackars romarna ännu inte våra tekniska inflationsmetoder – de kunde inte trycka pengar. De måste tillgripa myntförsämring, och detta var ett mycket underlägset inflationssystem jämfört med det nuvarande systemet, vilket – genom användning av den moderna tryckpressen – så lätt kan förstöra penningvärdet. Men det var effektivt nog, och det ledde till samma resultat som prisreglering. Ty det pris som myndigheterna tolererade låg nu under det potentiella pris dit inflationen hade fört priserna på de olika varorna.

Resultatet blev givetvis att tillgången på livsmedel i städerna minskade. Folket i städerna tvingades återvända till landsbygden och återgå till jordbruket. Romarna insåg aldrig vad som höll på att ske. De förstod det inte. De hade inte utvecklat de mentala verktyg som fordras för att tolka arbetsdelningens problem och inflationens konsekvenser på marknadspriserna. Att denna valutainflation, denna valutaförsämring, var någonting dåligt, detta visste de givetvis mycket väl.

Följaktligen stiftade kejsarna lagar mot denna utflyttning. Det fanns lagar som hindrade stadsbon från att flytta till landet, men dessa lagar var verkningslösa. Eftersom folket inte hade något att äta i

---

¹⁹⁾ Oswald Spengler (1880-1936); hans mest kända verk är *Untergang des Abendlandes (Västerlandets undergång)* i två volymer, 1918-22. Ö.a.

²⁰⁾ Arnold J. Toynbee (1889-1975); hans mest kända verk är *A Study of History* i tolv volymer, 1934-61. Ö.a.

staden, eftersom de svalt, kunde ingen lag avhålla dem från att lämna staden och återgå till jordbruket. Stadsbon kunde inte längre arbeta som hantverkare i stadens tillverkningsindustrier. Och med förlusten av städernas marknader kunde ingen längre köpa något där.

Vi ser alltså att romarrikets städer från och med 200-talet var på nedåtgående, och att arbetsdelningen blev mindre intensiv än den hade varit förut. Slutligen framträdde det medeltida systemet med det självförsörjande hushållet eller "villan", som det kallades i senare lagar.

Om folk jämför våra förhållanden med romarrikets och säger: "Vi kommer att gå samma väg", har de därför vissa skäl att säga så. Det kan finnas vissa fakta som liknar varandra. Men det finns också enorma skillnader. Skillnaden ligger inte i den politiska struktur som rådde under senare delen av 200-talet. Då mördades i genomsnitt en kejsare vart tredje år, och den som mördat honom eller vållat hans död blev hans efterträdare. Och efter i genomsnitt tre år skedde detsamma med den nye kejsaren. När Diocletianus blev kejsare år 284, försökte han en tid att stå förfallet emot, men utan framgång.

Det finns enorma skillnader mellan nuvarande förhållanden och de som rådde i Rom, såtillvida att de mått och steg som orsakade romarrikets sönderfall inte var medvetna och överlagda. De var, skulle jag vilja uttrycka saken, inte resultatet av klandervärda utformade doktriner.

Vår tids interventionistiska, socialistiska och inflationistiska idéer har däremot kokats ihop och utformats av författare och professorer. Och de lärs ut vid högskolor och universitet. Ni kanske säger: "Dagens situation är mycket värre." Men jag svarar: "Nej, den är inte värre." Den är enligt min uppfattning bättre, för idéer kan besegras av andra idéer. Ingen tvivlade i de romerska kejsarnas dagar på att staten hade rätt att fastställa maximipriser, och att detta var bra politik. Ingen ifrågasatte detta.

Men nu när vi har skolor och professorer och böcker som rekommenderar detta, vet vi mycket väl att det här är ett problem att diskutera. Alla de dåliga idéer som vi lider av idag och som har gjort vår politik så skadlig har utvecklats av akademiska teoretiker.

En berömd spansk författare talade om "massornas uppror"²¹. Vi måste vara mycket försiktiga med att använda denna term, ty detta uppror gjordes inte av massorna, det gjordes av de intellektuella. Och de intellektuella som utvecklade dessa läror var inte människor ur folkets breda lager. Den marxistiska läran låter påskina att det bara är proletärerna som har goda idéer, och att endast det proletära tänkandet har skapat socialismen. Alla socialistiska författare, utan undantag, har varit *borgare* i den socialistiska bemärkelsen av denna term.

Karl Marx var *inte* en man ur proletariatet. Han var son till en advokat. Han behövde inte arbeta för att gå på universitetet. Han studerade vid universitetet på samma sätt som de välbärgades söner gör idag. Senare, och under återstoden av sitt liv, försörjdes han av sin vän Friedrich Engels, som – i egenskap av fabriksägare – var en "borgare" av värsta sorten enligt de socialistiska idéerna. Enligt marxistiskt språkbruk var han en utsugare.

Allt som händer i samhället i vår tid är ett resultat av idéer. Både det goda och det dåliga. Vad vi måste göra är att bekämpa dåliga idéer. Vi måste bekämpa allt vi ogillar i det offentliga livet. Vi måste sätta bättre idéer i de felaktiga idéernas ställe. Vi måste vederlägga de läror som stöder fackföreningsvåld. Vi måste motsätta oss konfiskation av egendom, prisreglering, inflation och allt det onda under vilket vi lider.

Idéer och endast idéer kan lysa upp mörkret. Dessa idéer måste föras ut till allmänheten på ett övertygande sätt. Vi måste övertyga människorna om att dessa idéer är riktiga och inte felaktiga. 1800-talets stora tidsålder, kapitalismens storverk, var resultatet av de klassiska ekonomernas idéer, Adam Smith och David Ricardo, Bastiat och andra.

Vad vi behöver är ingenting annat än att sätta bättre idéer i de dåliga idéernas ställe. Jag hoppas och litar på att detta kommer att göras av den uppväxande generationen. Vår civilisation är inte dömd, som Spengler och Toynbee säger oss. Vår civilisation kommer inte att erövrats av Moskvas anda. Vår civilisation kommer att överleva och måste överleva. Och den kommer att överleva genom

---

²¹) José Ortega y Gasset, *La rebelión de las masas* (Madrid 1950); sv. övers. (Alf Ahlberg), *Massornas uppror* (Stockholm 1934). Ö.a.

bättre idéer än de som nu styr merparten av världen idag, och dessa bättre idéer kommer att föras fram av den uppväxande generationen.

Jag betraktar det som ett mycket gott tecken att det för femtio år sedan praktiskt taget inte fanns någon i hela världen som hade mod att säga någonting till förmån för en fri ekonomi, medan vi idag, åtminstone i några av de avancerade länderna i världen, har institutioner som utgör centra för spridandet av en fri ekonomi, som t.ex. detta centrum i ert land som bjudit in mig att komma till Buenos Aires för att säga några ord i denna storartade stad.

Jag har inte kunnat säga mycket om dessa viktiga saker. Sex föreläsningar kanske är väldigt mycket för en publik, men de är inte nog för att utveckla det fria ekonomiska systemets hela filosofi, och definitivt inte nog för att vederlägga allt det nonsens som skrivits under de senaste femtio åren om de ekonomiska problem som vi tagit upp här.

Jag är mycket tacksam mot detta centrum för att ha gett mig möjlighet att tala till en så framstående publik, och jag hoppas att om några år kommer antalet anhängare av frihetens idéer i detta land och i andra länder att ha ökat avsevärt. Själv har jag full tillförsikt om frihetens framtid, både vad det gäller ekonomi och vad det gäller politik.